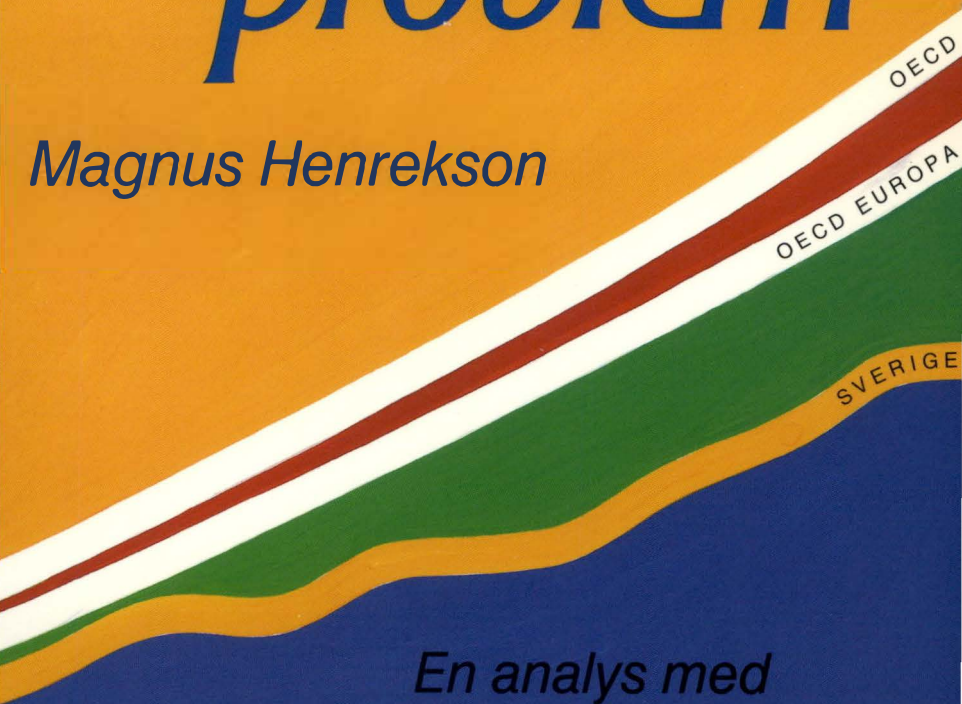

Sveriges tillväxt- problem

Magnus Henrekson

En analys med
särskild tonvikt på
humankapitalets roll

SNS Förlag

Sveriges tillväxtproblem

Till Ebba

Sveriges tillväxtproblem

*En analys med
särskild tonvikt på
humankapitalets roll*

Magnus Henrekson

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm

Sveriges tillväxtproblem
En analys med särskild tonvikt på humankapitalets roll
Magnus Henrekson
1:a upplagan
1:a tryckningen

© 1992 Magnus Henrekson och SNS Förlag
Omslag: Hans Kündig
Sättning: Melanders Fotosätter
Tryck: Kristianstads Boktryckeri, Kristianstad 1992

ISBN 91-7150-447-8

Innehåll

Förord 7

1 Inledning 9

2 Har Sverige släpat efter andra jämförbara länder? 11

3 Kan vår relativa rikedom förklara eftersläpningen i tillväxt? 28

4 Delförklaringar till Sveriges eftersläpning 40

5 Humankapital, entreprenörskap och tillväxt 55

6 Sammanfattning och slutsatser 86

Noter 90

Referenser 95

Register 100

Förord

En av vår tids ledande tillväxtteoretiker, Paul M. Romer, har vid ett tillfälle skrivit följande: "Nationalekonomi, liksom varje annan vetenskap, utnyttjar en tvåsektorsteknologi. Nationalekonomins slutprodukt, vilken produceras i den ena sektorn, är korrekta svar på frågor som icke-nationalekonomer bryr sig om". I den andra sektorn utvecklas nya teoretiska modeller och kvantitativa metoder att användas vid analysen av verkligheten, dvs som insatsvaror i den första sektorn.

Föreliggande arbete är definitivt att betrakta som en "slutprodukt", vilken jag hoppas behandlar en fråga som också kan intressera andra än ekonomer av facket. Huruvida de svar jag ger också är korrekta överlämnar jag till läsaren att avgöra.

Jag har under arbetet med detta manuskript fått värdefulla kommentarer och hjälp från en lång rad personer. I synnerhet vill jag framhålla mina kolleger i SNS Konjunkturråd 1992: Ulf Jakobsson, Mats Persson och Hans Tson Söderström. Bland alla de personer som generöst bidragit med sin tid och sin kunskap för diskussioner och genomläsning av manus i tidigare versioner vill jag särskilt nämna Villy Bergström, Anders Björklund, Per-Anders Edin, Klas Eklund, Pär Hansson, Per-Martin Meyerson, Åsa Rosén, Birgitta Swedenborg och Bodil Thordarson. Alla återstående fel och brister i boken ansvarar jag givetvis ensam för.

Pär Wiker och César Fuentes-Godoy har varit till stor hjälp vid framtagandet av data och flera av illustrationerna.

Slutligen vill jag tacka för finansiellt stöd från Tore Browaldhs Stiftelse för vetenskaplig forskning och undervisning.

Stockholm i april 1992

Magnus Henrekson

1

Inledning

De makroekonomiska obalanser som plågat den svenska ekonomin i snart två årtionden härrör ytterst från en långsam ekonomisk tillväxt, vilken medfört att anspråken nästan undantagslöst överstigit de tillgängliga resurserna.

Syftet med denna studie är dubbelt. För det första att genom en grundlig genomgång av datamaterial och analysmetoder utröna huruvida Sverige har ett tillväxtproblem i meningen att vår tillväxt varit långsammare än i andra jämförbara industriländer under den senaste tjugofemårsperioden. Det visar sig ganska entydigt att så varit fallet. Ur detta förhållande följer studiens andra syfte som en logisk konsekvens, nämligen att besvara frågan: Vilka faktorer kan förklara den i förhållande till andra länder svaga ekonomiska utvecklingen i Sverige?

I kapitel 2 belyses om och i vilken utsträckning Sverige lider av ett tillväxtproblem, när man gör den enligt min bedömning mest relevanta jämförelsen med avseende på länderurval, tidsperspektiv och tillväxtmått. Kapitlet inleds med en sekellång tillbakablick, där jag konstaterar att Sverige hade en rekordartad tillväxt under åren 1870–1970. En tillväxtjämförelse för perioden därefter visar däremot en tydlig svensk eftersläpning i förhållande till jämförbara länder både i inkomst- och produktivitetshänseende.

I kapitel 3 diskuteras huruvida en möjlig förklaring till Sveriges eftersläpning i tillväxthänseende är att vi i början av 1970-talet var ett av de allra rikaste länderna i världen. Hypotesen utvärderas dels mot bakgrund av den utvidgade neoklassiska tillväxteorin och den nya sk endogena tillväxtteorin, dels utifrån litteraturen om upphinnarfaktorn, enligt vilken det skulle vara lättare för fattigare länder att växa genom att de har möjlighet att adoptera mer avancerade produktionsmetoder från de teknologiskt ledande länderna.

I kapitel 4 behandlas ett flertal möjliga delförklaringar till den svenska eftersläpningen: arbetsutbudets utveckling, den fysiska kapitalbildningens totala omfattning och inriktning samt marknadernas funktionssätt. Flera av dessa faktorer är viktiga delförklaringar till den låga tillväxten, men sammantaget är de troligen inte tillräckliga. Kapitlet utmynnar i slutsatsen att om vi vill förstå varför tillväxten och den tekniska utvecklingen fortgår i så varierande takt i olika länder är det nödvändigt att fokusera på skillnader i individuella beslut att tillämpa *och* utveckla nya produktionsmetoder.

Avgörande faktorer för detta är humankapitalbildningen och hur entreprenörskapet tas till vara. I kapitel 5 analyseras i vilken mån ogynnsamma omständigheter i dessa avseenden kan utgöra en förklaring till vår låga tillväxt. Dels analyseras hur institutionella förhållanden påverkat den relativa avkastningen på förmögenhetsskapande respektive förmögenhetsomfördelande entreprenörskap, dvs i vad mån entreprenörskapet kanaliseras till samhällligt produktiva verksamheter. Dels studeras hur incitamenten varit för uppbyggnad av humankapital både genom formell utbildning eller vidareutbildning i arbetslivet.

I det sista kapitlet gör jag en kort sammanfattning och försöker dra några viktiga slutsatser. Inte minst diskuteras vilka åtgärder som behöver vidtagas för att Sverige återigen ska etablera en långsiktig tillväxttakt på samma nivå som i jämförbara länder.

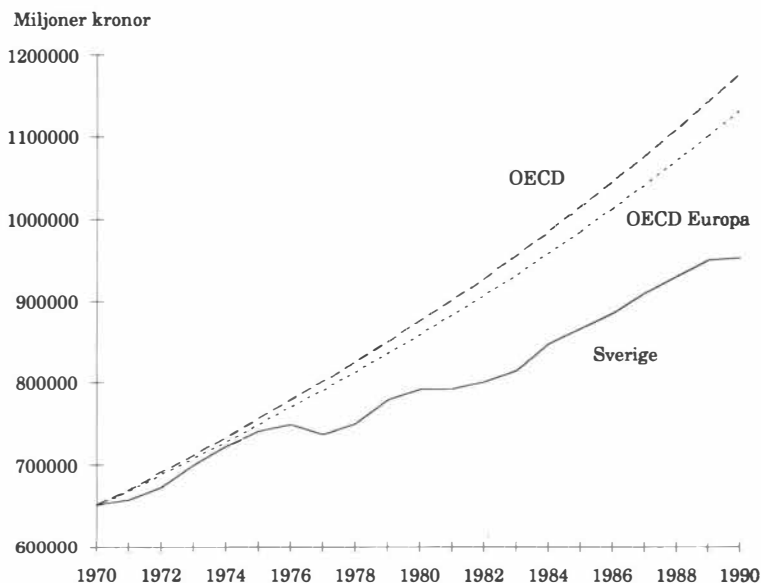
Har Sverige släpat efter andra jämförbara länder?

Skilda tillväxttakter mellan olika länder över längre tidsperioder får mycket stor betydelse för medborgarnas standard. I *figur 2.1* illustreras hur Sveriges BNP-nivå skulle utvecklats om vi i genomsnitt haft OECD:s respektive OECD Europas tillväxttakt sedan 1970. Om den svenska tillväxten varit lika hög som OECD:s genomsnitt skulle BNP år 1990 ha varit 224 miljarder kronor (23,4 procent) högre i 1985 års priser. I 1991 års penningvärde motsvarar detta ca 330 miljarder eller 78 000 kronor per hushåll.

I slutet av 1970-talet hade vi en tillväxtdebatt, vilket bl a ledde till att Boston Consulting Group fick i uppdrag att studera vad som kunde vara fel med den svenska ekonomin. Sedan följde ett antal år då tillväxtdebatten avstannade och det var inte förrän i slutet av 1980-talet som det stod klart att problemen var kvar. Därmed blossade debatten återigen upp. Debattvägorna har legat i fas med tillväxten.

Under de senaste två åren har svenska samhällsvetare flitigt debatterat frågan huruvida den ekonomiska utvecklingen i Sverige varit ofördelaktig i jämförelse med andra länder. En viktig slutsats som framkom var att hur Sverige klarar sig vid en sådan jämförelse beror i hög grad på med vilka länder vi väljer att jämföra oss, vilka mått som används, vilket tidsperspektiv som anläggs och vilka sektorer av ekonomin som betraktas.

Figur 2.1 Den svenska BNP-utvecklingen jämfört med den genomsnittliga utvecklingen i OECD och OECD Europa 1970–90 (1985 års priser)

Kurvan för Sverige återger den faktiska utvecklingen, medan de båda övriga kurvorna återger den nivå OECD och OECD Europa skulle ha legat på om de startat på samma nivå som Sverige 1970.

Källa: SCB, 1992 års finansplan och egna beräkningar.

Syftet med detta kapitel är att belysa om och i vilken utsträckning Sverige lider av ett tillväxtproblem, när man gör den enligt min bedömning mest relevanta jämförelsen med avseende på länderurval, tidsperspektiv och tillväxtmått.

Fram till 1970

Det tål att upprepas att Sverige under hundraårsperioden 1870–1970 hade en utomordentligt snabb tillväxt. Enligt

de produktivetsdata som finns tillgängliga hade vi efter Finland den lägsta produktiviteten i hela Europa år 1870. Som framgår av *tabell 2.1* var vår produktivetsnivå, mätt som BNP per arbetad timme, exempelvis endast en dryg tredjedel av nivån i Storbritannien och mindre än hälften av nivån i Nederländerna och Belgien. Det var bara Japan av de idag allra rikaste industriländerna som hade en nämnvärt lägre produktivetsnivå än Sverige. Fram till 1970 ökade den svenska produktiviteten mer än sjuttonfalt, vilket gav Sverige den största produktivetsökningen av samtliga de 16 länder för vilka det finns data för en så pass lång tidsperiod. Om man studerar kortare delperioder framgår att Sverige hade den snabbaste tillväxten såväl under åren 1870–1913 som 1913–50. Särskilt under åren 1913–50 växte den svenska produktiviteten mycket snabbt jämfört med ett genomsnitt av övriga länder, vilket naturligtvis bl a återspeglar dels att vi stod utanför de två världskrigen, dels att vi klarade 1930-talets depression betydligt bättre än de flesta andra länder.

Efter andra världskriget var åtminstone tio av länderna i tabellen svårt sargade. Vid den återuppbyggnad som följde efter kriget kunde de dra nytta av en relativt hög utvecklingsnivå vad gäller befolkningens utbildning, samhällets organisationsgrad osv. Detta gjorde det förhållandevis lätt att snabbt öka produktiviteten. Det är mot denna bakgrund anmärkningsvärt att den svenska produktivetsökningstakten under perioden 1950–70 bara ligger några tiondels procentenheter lägre än för genomsnittet av de övriga 15 länderna. Enligt Maddison (1982) är tillväxten i BNP per arbetad timme 4,2 procent i Sverige under perioden jämfört med ett medelvärde på 4,5 procent för de 16 länderna.

Jag vill därmed hävda att någon eftersläpning i svensk ekonomi inte står att märka fram till 1970. Den nedgång i den svenska produktivetsökningstakten som inträffade efter 1950 jämfört med ett genomsnitt av de övriga länderna i tabellen kan i sin helhet förklaras av flertalet länders återhämtning efter kriget.¹ Avsaknaden av eftersläpning

Tabell 2.1 Ökning i BNP per arbetad timme i 16 länder
1870–1970 (i 1970 års USD)

Land	Rang 1870	<i>BNP per timme</i>		
		1870	1970	1970/ 1870
Sverige	14	0,31	5,33	17,2
Japan	16	0,17	2,79	16,4
Finland	15	0,29	4,16	14,3
Norge	13	0,40	4,78	12,0
Frankrike	12	0,42	4,92	11,7
Tyskland	10	0,43	4,62	10,7
USA	5	0,70	6,96	9,9
Canada	6	0,64	5,96	9,3
Italien	8	0,44	4,10	9,3
Österrike	10	0,43	3,99	9,3
Danmark	8	0,44	4,00	9,1
Schweiz	7	0,55	4,31	7,8
Nederländerna	3	0,74	5,19	7,0
Belgien	3	0,74	4,71	6,4
Storbritannien	2	0,80	4,27	5,3
Australien	1	1,30	5,02	3,9

Källa: Maddison (1982).

markeras också av att produktiviteten växte betydligt snabbare i Sverige än i de länder som inte blivit förödda av världskriget (USA, Canada, Schweiz och Australien).²

Hur ska vi mäta tillväxten?

Vid tillväxtjämförelser mellan länder brukar ett flertal mått användas. Det allra vanligaste är att man jämför tillväxten i BNP. Detta mått tar dock inte hänsyn till att befolkningsökningen kan ha varit olika snabb, vilket gör att BNP per capita är ett bättre mått på den genomsnittliga välfärden. Ett än bättre mått på medborgarnas köpkraft eller förändringen i densamma erhålls när hänsyn tas till att prisnivåerna mellan olika länder, särskilt för varor

som inte handlas internationellt, kan avvika kraftigt från varandra. För att kompensera för detta räknar bl a OECD fram s k köpkraftsparitetsjusterade BNP-siffror per capita.

Ytterligare en aspekt är viktig: Har den BNP-tillväxt vi observerar åstadkommit främst genom ökade arbetsinsatser eller har den kommit till stånd trots oförändrat eller till och med ett minskat antal arbetade timmar. Ur välfärdssynpunkt är detta mycket viktigt och pekar mot att utöver rena tillväxtsiffror bör också data över produktivitetens utvecklingen jämföras mellan länder.

Ofta brukar man då jämföra produktivitetens utvecklingen i tillverkningsindustrin. Skälen som anges till detta är i regel två: tillverkningsindustrin är en nyckelsektor i ekonomin och statistiken för denna sektor anses vara av högre kvalitet än för övriga sektorer. Men tillverkningsindustrin utgör i Sverige endast ca 20 procent av BNP, vilket innebär att även en mycket god produktivitetens utveckling i denna sektor endast i begränsad utsträckning påverkar den totala tillväxten i ekonomin. Dessutom är det så att vad som ser ut att vara en snabb produktivitetens utveckling rent statistiskt kan vara ett resultat av att mindre produktiva delar av industrin slagits ut av utländska konkurrenter. Om vi haft en snabb produktivitetens utveckling till priset av att industrisektorn blivit för liten blir därför detta mått missvisande.

Jag väljer istället att redovisa det internationellt jämförbara produktivetsmått som OECD publicerar, nämligen tillväxten i BNP per sysselsatt i hela ekonomin. Detta mått inkluderar också den produktion som sker i offentlig sektor. I de svenska nationalräkenskaperna sätts produktivitetens ökningstakten i offentlig sektor definitionsmässigt till noll, dvs man antar helt enkelt att produktionen ökar i samma takt som mängden insatsfaktorer.

Länderval och periodval

Det urval av länder som jämförs i *tabell 2.1* har naturligtvis styrts av tillgängligheten på data. Kanske är det så att det mot slutet av 1800-talet fanns flera andra länder som hade lika goda förutsättningar att industrialiseras, men som av olika skäl misslyckades? För dessa länder finns i regel inte motsvarande tillväxtdata insamlade, trots att det idag framstår som en minst lika intressant fråga varför dessa länder aldrig lyckades få igång en lika kraftfull utvecklingsprocess som de idag mest utvecklade länderna.

En annan tankeväckande observation är att bland de allra rikaste länderna per capita år 1930 fanns Storbritannien, Australien, Nya Zeeland, Argentina, Uruguay och Tjeckoslovakien. Idag 60 år senare hör inget av dessa till gruppen av de allra rikaste länderna!

Tillväxtjämförelsen bör göras med olika aggregat av länder som på goda grunder är rimliga.³ Jag har valt tre sådana aggregat: hela OECD-området, OECD Europa och de små europeiska OECD-länderna.

Naturligtvis finns risken att ett antagande om en produktivitetssökningstakt på noll i den offentliga sektorn ger en alltför ofördelaktig bild av den svenska tillväxten.⁴ Det finns dock åtminstone två omständigheter som talar emot detta. För det första har den offentliga verksamhetens andel av BNP ökat efter 1970 i Sverige, vilket i sig kan ha givit ett positivt bidrag till den tillväxt som registrerats för totala BNP. Så är fallet om ökningen i den offentliga verksamheten avser verksamheter som inte tidigare registrerats i BNP, t ex barnomsorg och åldringsvård.⁵ För det andra visar de studier där man faktiskt försökt mäta den offentliga sektorns produktivitet utveckling att ett antagande om noll i produktivitet utveckling kan ha varit alltför optimistiskt. En studie av ett stort antal statliga myndigheter fann att produktiviteten i de studerade myndigheterna *minskat* med 2 procent per år under perioden 1960–80.⁶ I en annan studie av produktivitet utveckling-

en i hälsosektorn fann utredarna att produktiviteten årligen minskat med 3 procent under samma period.⁷

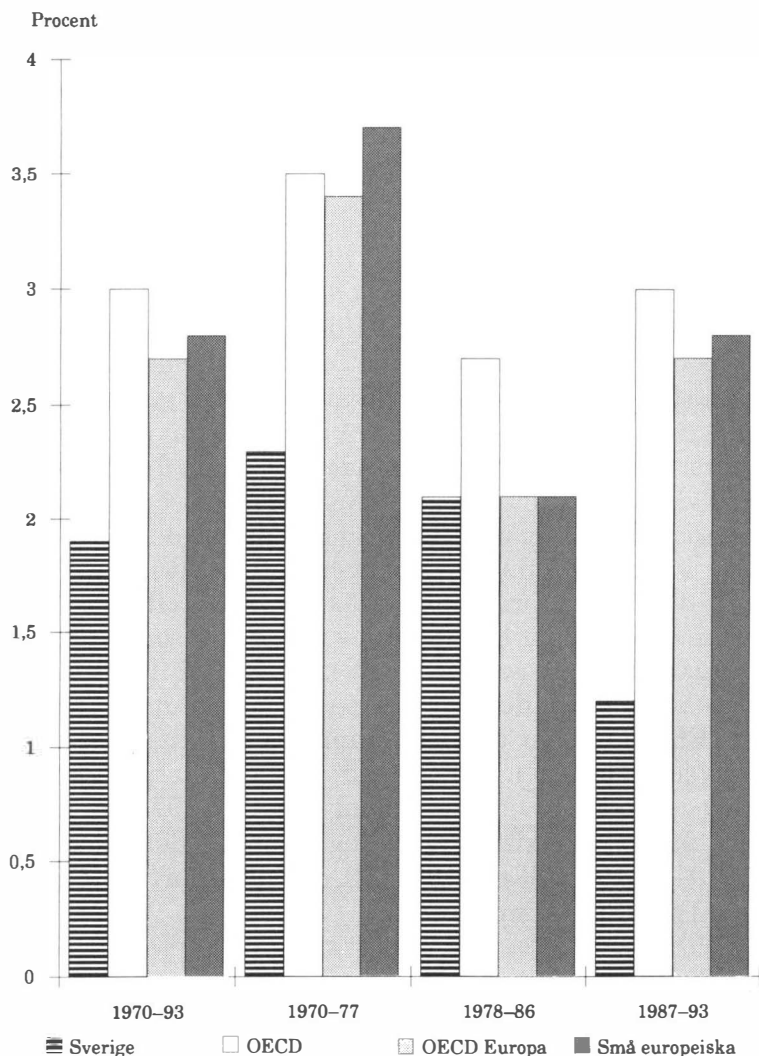
För att kunna erhålla en vettig internationell jämförelse måste vi hålla oss till internationellt publicerade data ur en enskild källa. Visserligen kommer Sveriges BNP-siffror sannolikt att revideras uppåt något under våren 1992. Detta kommer dock knappast att påverka den generella bilden av Sveriges utveckling. Dessutom vet vi inte vilka revideringar av andra länders statistik som kan inträffa.

Ett sista övervägande avser vilka perioder som ska jämföras. Vi har redan konstaterat att en eventuell svensk eftersläpning är att hänföra till tiden efter 1970. Men det är också av intresse att göra en ytterligare uppdelning i delperioder. Internationellt brukar man ofta göra uppdelningar med avseende på de två oljekriserna. Detta är av störst intresse när man vill studera absoluta förändringar i tillväxttakten, men här är vi främst intresserade av hur Sverige klarat sig relativt övriga länder. Sedan 1970 menar jag att det finns tre tämligen tydliga perioder. Fram till 1977 hade Sverige en fast växelkurs. Därefter följde en period med ett flertal större devalveringar, som kulminerade i den 16-procentiga devalveringen 1982. På grund av dess storlek fick den effekter på ekonomin under många år. Efterhand har det dock framstått allt klarare att devalveringsvägen nu är stängd. Jag definierar devalveringsepisoden i svensk ekonomi som åren 1978–86. Således studeras nedan utvecklingen under delperioderna 1970–77, 1978–86 och 1987–93, där siffrorna för 1992 och 1993 är OECD:s prognoser.

Tillväxten i BNP och BNP per capita efter 1970

I figur 2.2 ser vi att BNP-tillväxten sett över hela perioden 1970–93 ligger en dryg procentenhet lägre än i OECD och 0,8–0,9 procentenheter lägre än i de europeiska industri-

Figur 2.2 Årlig procentuell tillväxt i BNP i Sverige jämfört med OECD, OECD Europa och små europeiska länder 1970–93

1992–93 är OECD:s prognos. Små europeiska länder avser OECD Europa exklusive Västtyskland, Storbritannien, Frankrike och Italien.

Källa: OECD Economic Outlook, december 1991.

länderna. Om vi tittar på enskilda delperioder ser vi att Sverige under devalveringsepisoden klarade sig lika bra som OECD Europa, och om vi jämför BNP per capita (*tabell 2.2*) låg vi till och med bättre till än OECD Europa och var bara marginellt sämre än hela OECD. Däremot är eftersläpningen mycket tydlig under både den första och sista perioden. Under perioden 1987–90 är även tillväxten för BNP per capita i storleksordningen en procentenhet lägre än för OECD och OECD Europa.

Tabell 2.2 Årlig procentuell tillväxt i BNP per capita 1970–90

	1970–90	1970–77	1978–86	1987–90
Sverige	1,7	1,4	1,9	1,5
OECD	2,3	2,5	2,0	3,0
OECD Europa	2,1	2,5	1,6	2,6

Källa: OECD National Accounts, Main Aggregates, vol 1, 1992.

Vilken effekt har då den lägre svenska tillväxten haft på utvecklingen av vår levnadsstandard jämfört med andra industriländer? *Tabell 2.3* visar tydligt hur BNP per capita i Sverige när hänsyn tas till att prisnivåerna varierar mellan länder, s k köpkraftsparitetsjusterade siffror, utvecklats mycket ofördelaktigt. År 1970 hade Sverige den tredje högsta köpkraftsparitetsjusterade bruttonationalprodukten per capita. Den svenska nivån låg 10 procent över OECD:s genomsnitt, endast Schweiz och USA hade en högre nivå. Tjugo år senare hade vi för första gången halkat ner till en nivå *under* genomsnittet. Visserligen är avståndet till USA ungefär lika stort som tidigare, men vi har, förutom av lilleputtlandet Luxemburg, blivit passerade av de stora industriländerna Canada, Västtyskland, Japan och Frankrike.

Sverige är ingalunda ensamt om att ha tappat mark i detta avseende. Särskilt slående är den kraftiga nedgången för Schweiz, Nederländerna, Nya Zeeland och Australi-

en. Lika slående, men i motsatt riktning, är utvecklingen för Japan, Canada, Österrike, Finland och Norge. Ytterligare andra länder har förändrat sin relativa BNP per capita mycket litet. I kapitel 3 kommer vi speciellt att ta upp frågan huruvida det finns en systematik i tillväxtmönstret, som leder till att länder som i utgångsläget befinner sig på en låg inkomstnivå under den efterföljande perioden tenderar att ha en snabbare tillväxt i inkomster och produktion.

Produktivitetens utvecklingen efter 1970

Dowrick och Nguyen (1989) har gjort en mycket omfattande studie av hur BNP per capita utvecklats i OECD-länderna efter 1950. Bland mycket annat innehåller studien en analys av hur BNP per capita i varje enskilt land vuxit i relation till OECD:s genomsnitt, där hänsyn tas till att länder som i utgångsläget har en lägre absolut inkomstnivå bör kunna ha en högre takt i den ekonomiska tillväxten, den så kallade upphinnarfaktorn. Sveriges tillväxttakt, när man tagit hänsyn till effekten av den upphinnarfaktor som beräknas för samtliga OECD-länder, ligger då hela tiden över OECD:s genomsnittliga tillväxttakt i BNP per capita. Skillnaden minskar hela tiden, men för den sista – och för vårt resonemang relevanta – perioden (1973–85) ligger den fortfarande 0,25 procentenheter över OECD:s genomsnitt. Studien visar således att Sverige klarat sig osedvanligt bra när man väger in att vi i utgångsläget låg på en högre nivå än de flesta andra länder.

Denna positiva bild av den svenska utvecklingen bleknar emellertid betydligt när tillväxtdifferensen sedan delas upp i bidrag från ökad förvärvsfrekvens, ökad kapitalanvändning per anställd samt den del som inte kan förklaras av ökad användning av arbetskraft och kapital, dvs tillväxten i den totala faktorproduktiviteten (ett vägt genomsnitt av tillväxten i arbetskraftens och kapitalets produktivitet). För Sveriges del var den "oförklarade" delen av

Tabell 2.3 BNP per capita uttryckt i köpkraftspariteter (i procent av OECD:s genomsnitt) i 23 OECD-länder, 1970 och 1990

Rangordning efter köpkraftsparitet		1970	1990	Rangordning efter köpkraftsparitet	
1	Schweiz	148	126	1	USA
2	USA	136	124	2	Schweiz
3	<i>Sverige</i>	<i>110</i>	114	3	Luxemburg
4	Luxemburg	109	112	4	Canada
5	Västtyskland	108	108	5	Västtyskland
6	Canada	103	104	6	Japan
6	Danmark	103	103	7	Frankrike
6	Nederländerna	103	99	8	<i>Sverige</i>
9	Frankrike	102	99	8	Danmark
10	Australien	101	98	10	Österrike
11	Nya Zeeland	96	97	11	Finland
12	Storbritannien	94	97	11	Belgien
13	Belgien	92	94	13	Norge
14	Österrike	88	94	13	Italien
15	Italien	87	94	13	Australien
16	Finland	83	93	16	Nederländerna
17	Japan	81	93	17	Island
18	Norge	78	92	18	Storbritannien
19	Island	77	78	19	Nya Zeeland
20	Spanien	66	69	20	Spanien
21	Irland	51	63	21	Irland
22	Portugal	43	49	22	Portugal
23	Grekland	42	43	23	Grekland

Källa: OECD National Accounts, Main Aggregates 1960–1990, vol 1, Paris, 1992.

tillväxten starkt positiv under perioden 1950–60, medan den blev negativ (–0,25 procent per år) under perioden 1973–85. Med andra ord kunde tillväxten upprätthållas under 1973–85 genom ökad förvärvsfrekvens och en ökning av kapitalbildningen i relation till befolkningstillväxten. Däremot vändes det tidigare positiva bidraget från den oförklarade delen av tillväxten i sin motsats. För-sämringen motsvarade en minskning i tillväxttakten på

mer än en procentenhet per år. Dessa Sverigespecifika resultat i Dowrick och Nguyens studie antyder att en försämring i Sveriges tillväxtförmåga, givet insatsen av produktionsfaktorerna arbete och kapital, har inträffat.

Hansson och Lundberg (1991b) kommer till en liknande slutsats. De beräknar tillväxten i den totala faktorproduktiviteten i näringslivet i 14 OECD länder under perioden 1970–85. Av de 14 länderna har Sverige den sämsta utvecklingen (*tabell 2.4*). Hänsyn tas i beräkningarna till en potentiell upphinnarfaktor. Det är värt att observera att dessa resultat avseende den svenska produktivitetsutvecklingen erhålls trots att åren efter 1985, då den svenska utvecklingen varit särskilt ofördelaktig, inte finns med.

Tabell 2.4 Genomsnittlig beräknad procentuell tillväxt i total faktorproduktivitet (TFP) i fjorton OECD-länder 1970–85

Land	TFP-tillväxt
Japan	3,29
Australien	2,54
Belgien	2,53
Italien	1,95
Canada	1,77
Frankrike	1,72
USA	1,66
Finland	1,65
Danmark	1,53
Västtyskland	1,21
Nederländerna	0,89
Norge	0,74
Storbritannien	0,67
Sverige	0,61

Källa: Hansson och Lundberg (1991b).

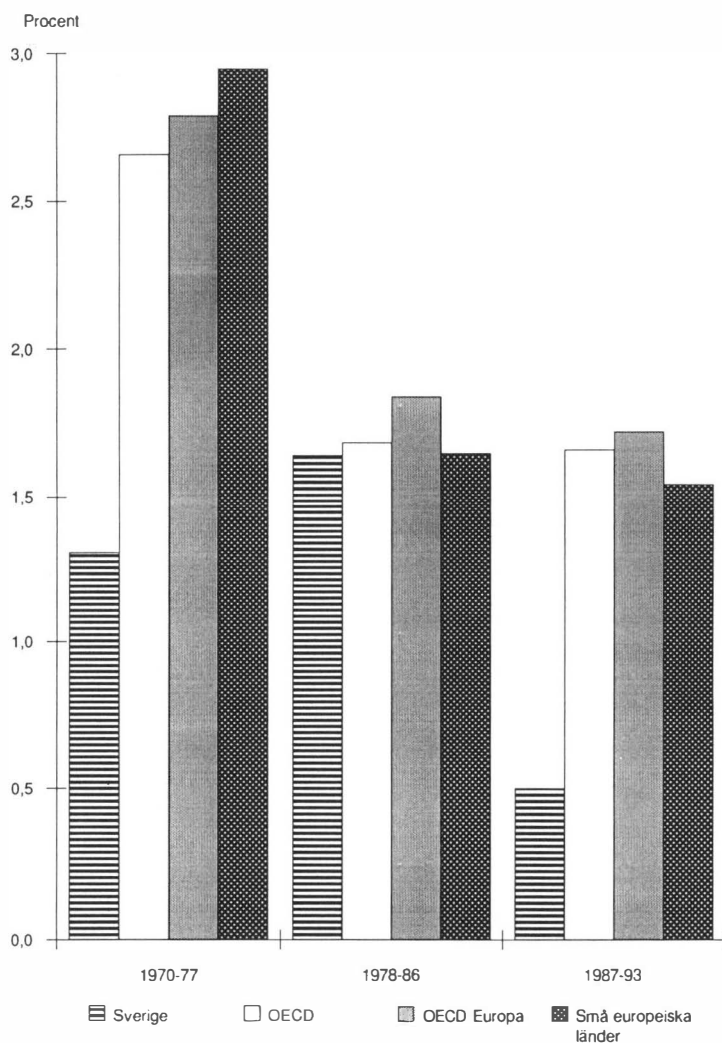
Båda de refererade studierna visar således på långvariga tillväxtproblem i svensk ekonomi. Genom att de fokuserar på produktivitet lyfter de också fram att orsaken till att

tillväxten i BNP och BNP per capita trots allt inte varit så låg under den här perioden. Det beror till stor del på ökad förvärvsfrekvens under 1980-talet. Detta belyses i *figur 2.3* och *2.4* där vi ser hur arbetsproduktiviteten utvecklats i Sverige jämfört med de olika ländergrupperna från 1970 respektive 1977.⁸ Arbetsproduktiviteten definieras som BNP per anställd. Före 1977 finns inte motsvarande data, utan ovägda genomsnitt måste användas. Under perioden 1970–77 ökade BNP per sysselsatt med 1,3 procent per år i Sverige jämfört med en årlig ökning på ca 2,8 procent för ovägda genomsnitt inom OECD, OECD Europa och små europeiska länder. Även här framträder det klart att vår utveckling under devalveringsepisoden var fullt jämförbar med övriga länders, medan vår utveckling under de senaste åren varit mycket oförmånlig. Särskilt efter 1986 faller den svenska produktivitetsutvecklingen mycket kraftigt i förhållande till övriga länder. Den svenska produktiviteten stagnerade nästan helt mellan 1987 och 1991, medan den fortsatte att öka i ungefär samma takt som tidigare i övriga industriländer. För 1992 och 1993 räknar OECD med en viss ökning i produktiviteten i Sverige, om än inte lika snabb som för jämförelseländerna. Huvudskälet till denna ökning är en fallande sysselsättning i ekonomin.

På grund av att den svenska årsarbetstiden sannolikt minskade något snabbare än i övriga OECD-länder under 1970-talet kan utvecklingen för 1970-talet ge en överdrivet ofördelaktig bild av tillväxten i produktion per arbetad timme. Å andra sidan är bilden den omvända under 1980-talet: den genomsnittliga årsarbetstiden har ökat från 1 451 till 1 484 timmar mellan 1979 och 1990. Under samma tid har den andel av arbetskraften som inte arbetar heltid minskat från 23,6 till 23,2 procent. Sverige är det enda land där årsarbetstiden ökat bland de nio länder för vilka OECD redovisar årsarbetstiden. Jämte Portugal är vi det enda land (av 21) där andelen med deltidsarbete minskat under 1980-talet.⁹

En förklaring till detta mönster ges av Walfridsson och

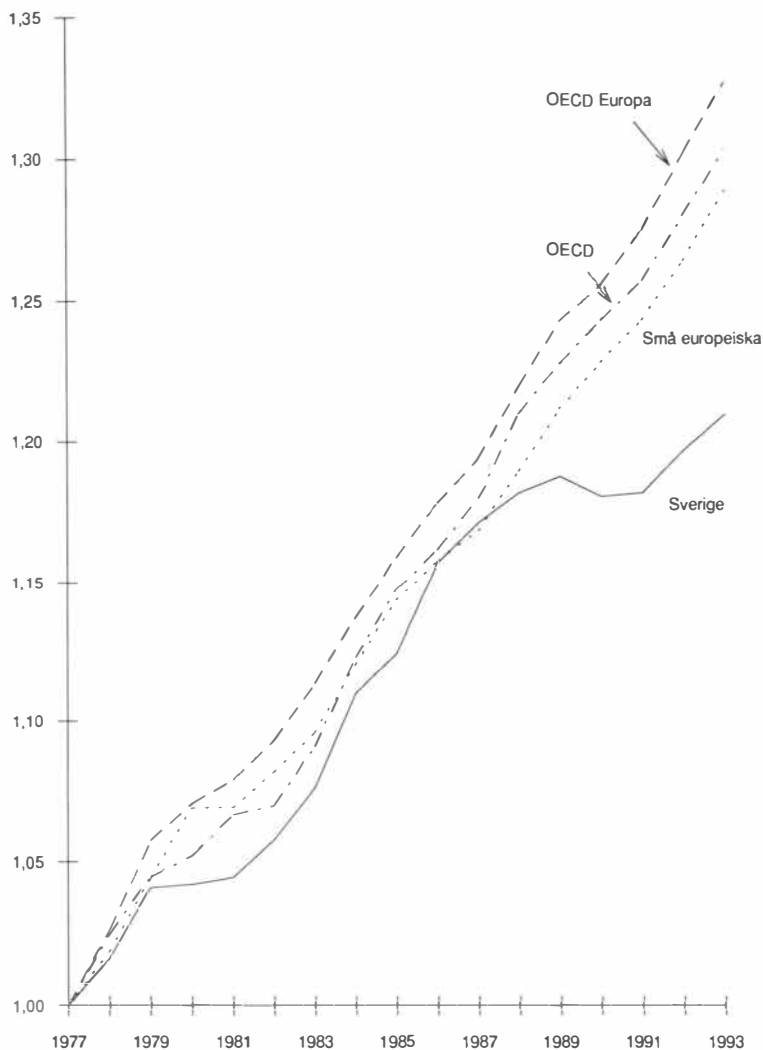
Figur 2.3 Årlig genomsnittlig produktivitetstillväxt i Sverige jämfört med OECD, OECD Europa och små europeiska länder 1970–93

Perioden 1970–77 avser ovägda genomsnitt.

Källa: OECD Economic Outlook, december 1991.

Figur 2.4 Förändringen i produktivitetsnivån i Sverige jämfört med OECD, OECD Europa och små europeiska OECD länder 1970–93 (Index 1977 = 1,00)

Källa: OECD Economic Outlook, december 1991.

Hjalmarsson (1991) som visar att den snabba produktivitetssökningen i tillverkningsindustrin under perioden 1980–85 i hög grad berodde på ökat kapacitetsutnyttjande. Genom att devalveringarna snabbt förbättrade den internationella konkurrensförmågan lades grunden för expansion i befintliga företag, medan tillväxt genom införande av ny teknik och ökad kapitalbildning var av mindre betydelse. När väl denna produktivitetsreserv var utnyttjad föll åter produktivitetssökningstakten tillbaka i jämförelse med andra länder.

Sverige är fortfarande rikt, men . . .

Om produktivitetstillväxten i Sverige efter 1985 hade varit lika snabb som i OECD eller OECD Europa skulle produktivitetsnivån idag varit nästan 10 procent högre. Detta innebär att vi med samma arbetsinsats skulle ha producerat för motsvarande ca 130 miljarder mer per år. Sverige är dock fortfarande ett rikt land. Men som vi sett i detta kapitel har det hänt att många andra länder blivit lika rika eller rikare. Sett över de senaste 120 åren har vi onekligen klarat oss mycket bra. Från att ha varit ett mycket fattigt land har vi utvecklats till ett av världens rikaste. Det finns andra länder, som t ex Argentina och Uruguay eller något mindre dramatiskt Storbritannien, vilka sedan länge stagnerat eller t o m gått bakåt. Samtidigt visar inte minst dessa exempel att det är fullt möjligt att stagnera, och att man i ett visst skede i historien tillhör de allra rikaste länderna inte betyder att man för alltid kommer att höra dit.

De tillväxt- och produktivitetsdata som presenterats i detta kapitel visar att Sverige efter 1970 haft klara problem att förbättra produktionsresultatet i samma takt som övriga industriländer. Bortsett från perioden 1978–86, när ekonomin bl a fick draghjälp av flera stora devalveringar, har vi släpat efter. Denna tendens förefaller dessutom att ha accentuerats under de allra senaste åren.

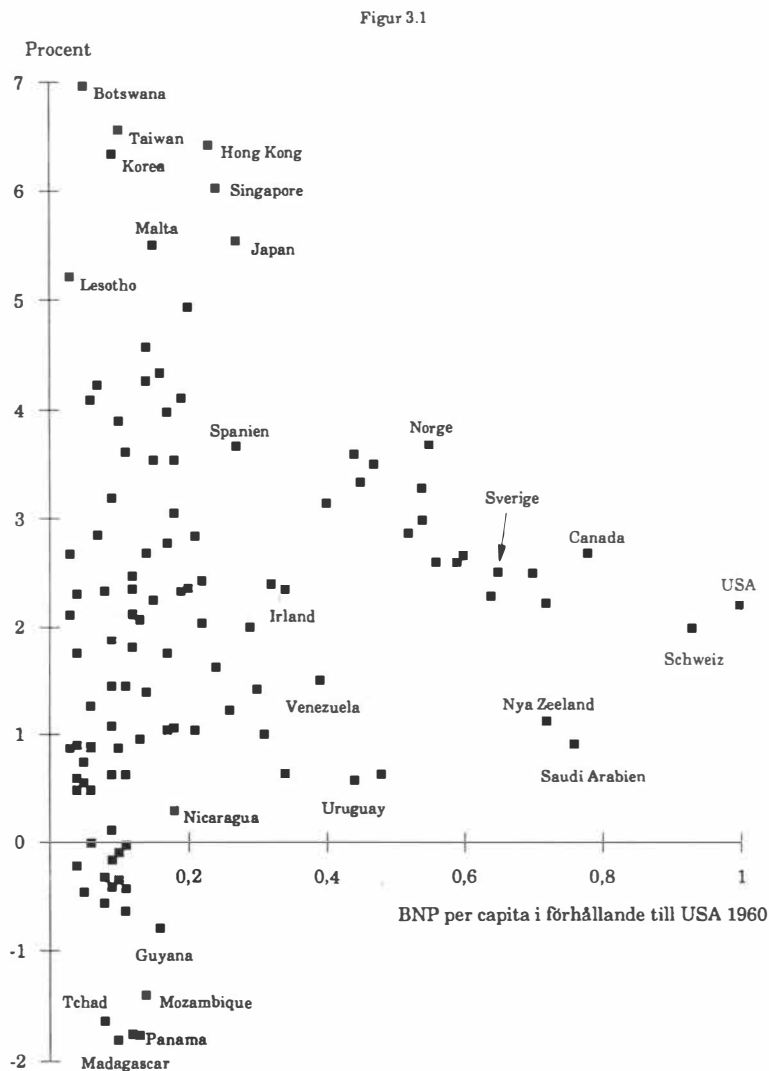
Vi har också sett att flera länder sprungit om oss sedan 1970 och Sverige är numera att betrakta som ett genomsnittligt industriland. Det finns tyvärr inga underliggande naturlagar som förhindrar att eftersläpningen fortsätter. För att förhindra att vi hamnar ytterligare på efterkälken krävs att vi vidtar ett antal tillväxtbefrämjande åtgärder. Men varför släpar då Sverige efter och vad bör göras för att Sverige återigen ska börja växa åtminstone i samma takt som jämförbara länder? Dessa frågor behandlas i återstoden av denna studie.

Kan vår relativa rikedom förklara eftersläpningen i tillväxt?¹⁰

Vi såg i föregående kapitel att Sverige både i tillväxt- och produktivitetshänseende haft en ofördelaktig utveckling i förhållande till ett genomsnitt av jämförbara länder. Denna eftersläpning är ett långsiktigt fenomen som pågått åtminstone sedan början av 1970-talet. I detta kapitel diskuteras en möjlig förklaring till den svenska eftersläpningen, nämligen huruvida den svaga tillväxten kan förklaras av att vi i utgångsläget var ett av de rikaste länderna. I kapitlets första avsnitt görs en kort översikt av vad teorin för ekonomisk tillväxt säger i denna fråga. Därefter följer en redogörelse för den så kallade upphinnarhypotesen, vilken också förutsäger att rika länder bör växa långsammare. Avslutningsvis görs en sammanfattande utvärdering av de behandlade hypoteserna.

Innan vi övergår till den mer teoretiskt inriktade analysen är det lämpligt att se om det finns någon tendens till att världens rika länder växer långsammare. I *figur 3.1* har tillväxttakten i 119 länder under perioden 1960–88 satts i relation till respektive lands BNP per capita i förhållande till USA:s år 1960. Som vi ser finns det inget samband mellan tillväxttakt och utvecklingsnivå i utgångsläget.¹¹ Det finns fattiga länder som vuxit fort (Botswana, Taiwan) men också långsamt (Panama, Madagaskar). Det finns rika länder som vuxit långsamt (Uruguay, Nya Zeeland) men också fort (Canada, Norge).

Figur 3.1 Tillväxttakt i BNP per capita jämfört med BNP per capita i USA 1960 för 119 länder under perioden 1960–88

För 32 av länderna avses perioden 1960–85.

Källa: Summers och Heston (1991).

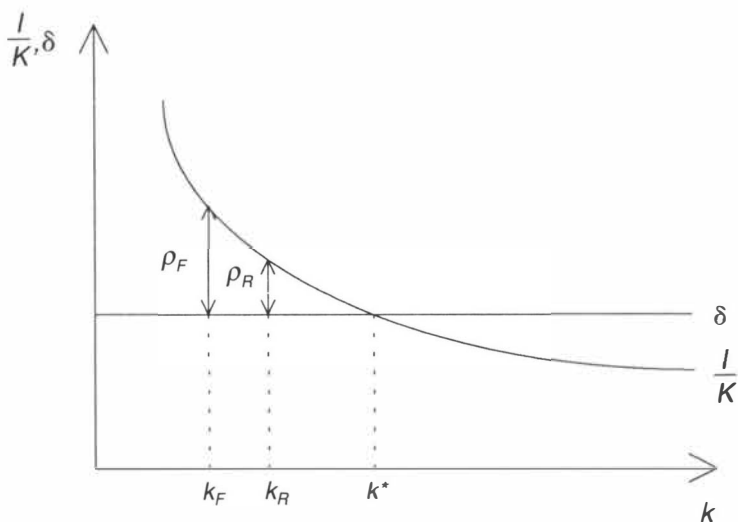
Neoklassisk och endogen tillväxt

Den amerikanske nobelpristagaren Robert M. Solow utvecklade på 1950-talet en modell som kommit att bli ett standardverktyg vid studiet av ekonomisk tillväxt. I denna modell beror takten i den ekonomiska tillväxten på hur snabbt insatserna av produktionsfaktorerna kapital och arbetskraft ökar. En fortgående tillväxt kan vara ett resultat av att insatserna av endera eller båda produktionsfaktorerna växer.

I Solows modell leder ökat sparande och kapitalbildning till en höjning av produktionens långsiktiga jämviktsnivå och därmed endast till en tillfällig ökning av tillväxttakten. Till en början ökar kapitalstocken per capita och därmed även produktionen per capita. Men eftersom kapitalet antas ha avtagande avkastning kommer tillskottet till produktionen att avta, tills det högre sparandet precis motsvaras av den kapitalinsats som krävs för att hålla kapitalstocken per capita konstant. I den långsiktiga jämvikten växer inte produktionen per capita. I den mån det förekommer tillväxt är denna bestämd av tekniska framsteg som inte förklaras inom ramen för teorin.

Låt oss illustrera dynamiken i Solows modell i *figur 3.2*. Vi antar att sparkvoten och den takt med vilken kapitalet förslits (δ) är konstanta. Dessutom bortser vi från befolkningstillväxt, vilket innebär att kapitalintensiteten (k) endast påverkas av förändringar i kapitalstocken. Som en följd av avtagande marginell avkastning på kapitalet avtar den takt med vilken kapitalstocken ökar med storleken på kapitalstocken. Den avtagande tillväxttakten i kapitalstocken leder till en direkt proportionell minskning av tillväxten i produktionen per capita.¹² I den långsiktiga jämvikten ökar inte kapitalstocken, dvs investeringarna (I) är lika med kapitalförslitningen (δK) och kapitalstocken per capita (k^*) är konstant. I *figur 3.2* beskrivs också ett tillstånd med två länder med samma konstanta sparkvot, teknologinivå, arbetskraft och förslitningstakt för kapi-

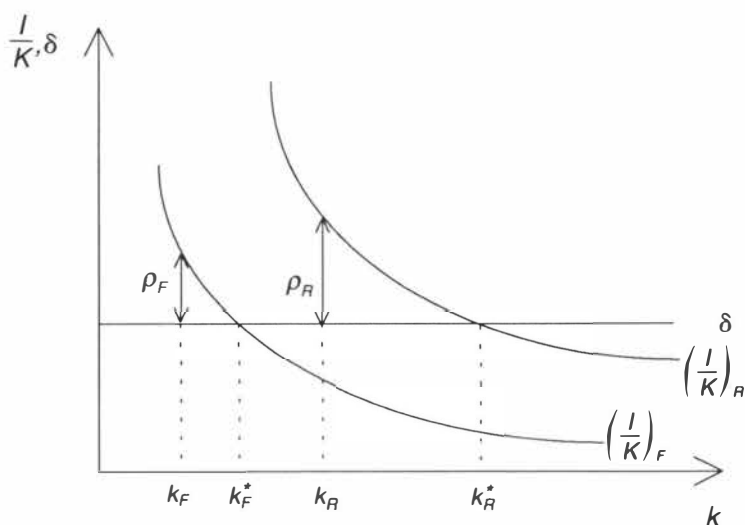
Figur 3.2 Tillväxt och konvergens i den neoklassiska modellen

talet. Bägge länderna befinner sig på en lägre inkomstnivå än i det långsiktiga jämviktsläget (*steady state*) och kommer därför att genomgå en period av ekonomisk tillväxt. Land F är fattigt och land R är rikt, vilket betyder att kapitalintensitet, produktion och produktivitet är högre i det rika landet än i det fattiga landet ($k_R > k_F$). Eftersom kapitalet har avtagande avkastning är kapitalets marginalprodukt högre i det fattiga landet. Det betyder att kapitalstocken växer snabbare i det fattiga landet, och att kapitalintensiteten och produktion per capita växer snabbare där. ρ_i är tillväxten i kapitalstocken per capita i land i ($i = R, F$) och tillväxten i per capitainkomsten är proportionell mot tillväxten i kapitalstocken per capita.¹³ Av figur 3.2 framgår att fattigare länder växer snabbare än rika länder om kapitalintensiteten i utgångsläget är det enda som skiljer länderna åt.

Om länderna även skiljer sig från varandra i något annat avseende, t ex att det fattiga landet har en lägre sparkvot, kommer det rika och det fattiga landet inte att

Figur 3.3 Betingad konvergens i den neoklassiska modellen.

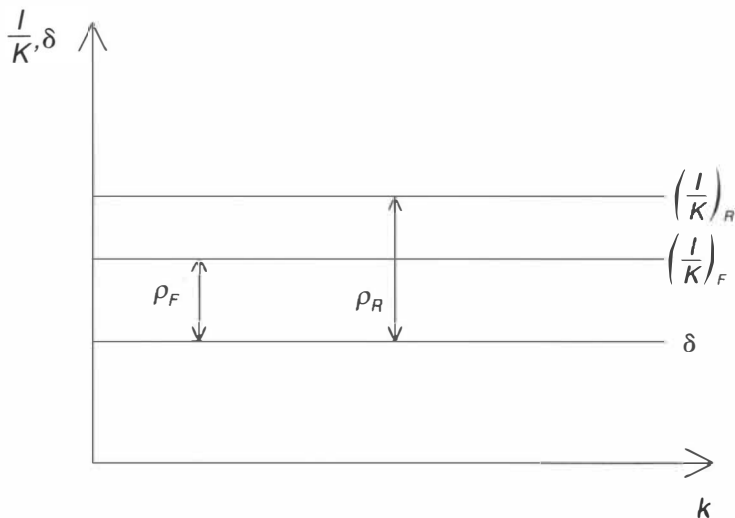
röra sig mot samma långsiktiga jämviktsläge.¹⁴ I figur 3.3 är kapitalintensiteten i det fattiga landet mindre än i det rika landet i den långsiktiga jämvikten ($k_F^* < k_R^*$). I detta exempel är tillväxten i det rika landet snabbare än i det fattiga landet ($\rho_F^* < \rho_R^*$). Till skillnad från absolut konvergens (figur 3.2) sker en utveckling där varje land med avtagande tillväxttakt i kapitalintensitet och produktion per capita konvergerar mot sin egen slutjämvikt. Detta brukar betecknas som *betingad* konvergens och kan vara ett skäl till att vi inte kan finna något samband mellan tillväxttakt och utvecklingsnivå i figur 3.1.

Tillväxt uppkommer också i modellen om den teknologiska kunskapen ökar, dvs produktionsfunktionen förskjuts så att en större produktion erhålls vid givna mängder kapital och arbetskraft. Tillväxten blir då den kombinerade effekten av kapitalackumulation och teknisk utveckling. Den senare styrs av i vilken takt ny teknik utvecklas och sprids. Om det är lättare att imitera befintlig teknik än att utveckla ny är teknikfaktorn lägre i det

ledande landet, vilket ger upphov till konvergens.¹⁵

En annan förklaring till mönstret i *figur 3.1* skulle kunna vara att kapitalets marginalprodukt är konstant oavsett storleken på kapitalstocken. Konstant skalavkastning i en produktionsfaktor som kan ackumuleras är ett kännetecken för de endogena tillväxtmodeller som utvecklats på senare år.¹⁶ En sådan produktionsfaktor kan vara fysiskt kapital, humankapital eller en kombination av dessa. Att modellerna brukar karakteriseras som endogena beror på att tillväxten, till skillnad från tillväxten i Solows modell som utgörs av exogen teknisk utveckling, bestäms inom modellen.

Figur 3.4 Tillväxt i den endogena tillväxtmodellen

I de endogena modellerna är kapitalstockens tillväxttakt oberoende av kapitalintensiteten (*figur 3.4*). Om investeringarna är större än kapitalförslitningen ($I > \delta K$) kommer tillväxten i ekonomin att vara positiv och konstant. Variationer i tillväxttakt mellan länder kan t ex bero på skillnader i sparkvot och teknologinivå.¹⁷

Ett tillväxtmönster där tillväxttakten är oberoende av

ländernas inkomstnivå i utgångsläget är således oförenligt med den neoklassiska tillväxtmodellen om sparkvot, kapitalets förslitningstakt, teknologinivå och den tekniska utvecklingen är lika i alla länder (absolut konvergens), men skulle kunna vara förenligt med denna om dessa parametrar varierar mellan länder (betingad konvergens). Mönstret är självfallet också förenligt med de endogena tillväxtmodellerna där inkomsten per capita inte behöver konvergera även om länderna har samma preferenser och teknologi.

Om man vid en jämförelse av tillväxt över länder antar att konvergensen är betingad, dvs kontrollerar för variationer i sparkvot och humankapital, visar det sig att data är konsistenta med den neoklassiska tillväxtmodellen.¹⁸ Barro (1991) finner att fattiga länder växer snabbare än rika när hänsyn tas till ländernas humankapital vid den studerade periodens början. Mankiw, Romer och Weil (1990) utgår från en neoklassisk tillväxtmodell där de även inkluderar en proxy för ackumulation av humankapital. De erhåller stöd för konvergens; inkomstnivån i periodens början är negativt korrelerad med tillväxten. Med andra ord är både den neoklassiska tillväxtmodellen där konvergensen är betingad och de endogena tillväxtmodellerna förenliga med det mönster som *figur 3.1* uppvisar.

Upphinnarfaktorn

Föreställningen om en upphinnareffekt (*catching up*) kan (åtminstone) föras tillbaka till Gerschenkron (1952), som hävdade att vad gäller ett lands tillväxtförutsättningar kan det finnas en fördel i "relativ efterblivenhet". Upphinnarhypotesen, utmärkt sammanfattad av Abramovitz (1986), anger att när produktivitetsnivån är väsentligt högre i ett eller flera länder jämfört med ett antal andra länder, är det möjligt för länderna i den senare gruppen att påbörja en upphinnarprocess. Det finns flera skäl till att det kan vara lättare att ha en hög tillväxttakt för ett

land som är relativt fattigt. Det kan finnas stora möjligheter att föra över teknologi från rikare länder och att flytta över arbetskraft från jordbruket till industrin. Ett land kan också på grund av krig starta från en mycket låg produktionsnivå, men ha en välutbildad arbetskraft och därmed en stor tillväxtpotential.

Dock ska det betonas att detta i upphinnarlitteraturen betraktas som en möjlighet som inte nödvändigtvis går i uppfyllelse. Ett annat nödvändigt villkor för att upphinnarfaktorn ska verka är en tillräcklig grad av "samhällelig förmåga" (*social capability*), dvs det fattigare landet måste vara tillräckligt sofistikerat för att kunna ta till sig den mer avancerade teknologin. Därför bör man förvänta sig att uphinnareffekten är starkast i teknologiskt efterblivna men socialt avancerade länder. Västtyskland och Japan efter andra världskriget kan betraktas som skolboksexempel i sammanhanget. I båda länderna mer än halverades arbetsproduktiviteten mellan 1938 och 1950 på grund av att stora delar av kapitalstocken blivit förstörd. Däremot var den allmänna kunskapsnivån hög och länderna väl organiserade. Förutsättningarna för en snabb tillväxt med hjälp av teknologilån från omvärlden blev därför osedvanligt förmånliga.

Om vi går tillbaka till sid 14 och betraktar länderna i *tabell 2.1* verkar ju detta resonemang bestickande. Där framgår mycket tydligt att det var just de länder som i utgångsläget var fattigast som under det följande seklet hade den högsta tillväxten. Men detta är inte ett så starkt stöd för upphinnarfaktorn som man skulle kunna tro.

För det första närmar sig den genomsnittliga produktivitetsnivån inte USA:s (USA definieras som det teknologiskt ledande landet) sett över hela tidsperioden. Ett närmande till USA sker i stort sett bara under 1950- och 1960-talet. Upphinnareffekten manifesterar sig främst genom en minskning av variansen i produktivitetsnivåer mellan de olika länderna. Dessutom sker betydande omkastningar i rangordningen mellan länder i produktivitetshänseende, vilket inte följer av teorin. Exempelvis för-

bättras Sveriges position från fjortonde till tredje plats mellan 1870 till 1970.

För det andra är det så att det urval av länder som jämförs i *tabell 2.1* naturligtvis har styrts av tillgängligheten på data. Att data finns för just dessa länder för en så pass lång tidsperiod är heller ingen tillfällighet. Intresset från ekonomhistorikerna att ta fram jämförbara data för ett antal länder har i hög grad styrts av vilka frågor man velat besvara. Att försöka förstå varför just de länder som idag är rika har blivit rika är en sådan fråga. Kanske är det så att det mot slutet av 1800-talet fanns flera andra länder som hade lika goda förutsättningar att industrialiseras, men som av olika skäl misslyckades? För dessa länder finns i regel inte motsvarande tillväxtdata insamlade, trots att det idag framstår som en minst lika intressant fråga varför dessa länder aldrig lyckades få igång en lika kraftfull utvecklingsprocess som de idag mest utvecklade länderna.

De Long (1988) tar fasta på detta i sin kritik av Baumols (1986) studie, i vilken ett mycket starkt stöd för upphinnarfaktorn erhålls för de mest utvecklade länderna. Han hävdar att eftersom Maddisons 16 länder är ett *ex post* urval av länder som blivit framgångsrika, är man nästan garanterad att hitta konvergens i den statistiska analysen. Istället menar han att den statistiska analysen måste genomföras på ett urval av länder som år 1870 ansågs ha goda framtidsutsikter. Genom att studera till vilka länder utländska direktinvesteringar kanaliserades under den här tidsperioden identifierar han ytterligare sju länder som av dåtidens investerare ansågs ha en god utvecklingspotential, nämligen Chile, Portugal, Spanien, Argentina, Irland, Nya Zeeland och Östtyskland. Vid motsvarande statistiska analys på detta *ex ante* urval av länder försvinner upphinnareffekten. Streissler (1979) kommer till samma slutsats för efterkrigstiden vid en jämförelse av ett *ex post* och *ex ante* urval av industriländer. Detta betyder att om upphinnarhypotesen vore riktig, skulle det finnas många fler länder än dagens industriländer med

en inkomstnivå jämförbar med vår egen.

En tredje faktor som talar emot upphinnareffektens relevans är, som vi redan konstaterat i *figur 3.1*, att när urvalet av länder vidgas till marknadsekonomier utanför kretsen av OECD-länder försvinner det negativa sambandet mellan ursprunglig inkomstnivå och tillväxttakt. Detta framgår tydligt i figuren där vi, som tidigare nämnts, jämför BNP per capita i 119 länder jämfört med nivån i USA år 1960 och tillväxttakten i BNP per capita under åren 1960–88.

I Sverige har framförallt Walter Korpi (1990a, 1990b) hävdats att huvudskälet till den låga tillväxttakten i Sverige står att söka i upphinnarfaktorn. Med stöd av upphinnarfaktorn argumenterar Korpi för att en utvärdering av Sveriges relativa ekonomiska tillväxt inte ska göras genom en jämförelse med samtliga OECD-länder utan endast med de sju länder som 1970 (efter vissa bortsorteringar) hade den högsta ekonomiska levnadsstandarden per capita.

Det finns dock flera avgörande invändningar mot att välja ut ”sju rika” länder på detta sätt. För det första sorteras Island, Luxemburg, Australien och Nya Zeeland av olika skäl bort. För det andra utesluts länder som Japan, Norge, Storbritannien och Finland vilkas BNP-nivå i början av 1970-talet var minst lika jämförbar med Sveriges som vad Sveriges var med USA:s. Dessutom är det mycket som talar för att upphinnarfaktorn inte längre är relevant som förklaring till att Sverige haft tillväxtproblem efter 1970.

Detta påstående stöds av resultaten i en studie av Hansson och Henrekson (1991). Där analyseras produktivitetens utvecklingen i 14 branscher i 14 OECD-länder under perioden 1970–85. Nio av branscherna finns i den konkurrensutsatta sektorn och fem i den skyddade sektorn. Redan en mycket enkel analys av datamaterialet visar att USA 1970 i princip hade förlorat sin överlägsenhet i produktivitetshänseende; 1970 hade USA den högsta arbetsproduktiviteten i endast en minoritet av de studerade

branscherna. För att testa förekomsten av en eventuell upphinnarfaktor i respektive bransch sätts produktiviteten i en bransch i ett land i relation till produktiviteten i det land som har den högsta produktiviteten i branschen. Vidare utformas den statistiska analysen på ett sådant sätt att det blir möjligt att testa om den totala faktorproduktivitetens tillväxt i Sverige på ett signifikant sätt skiljer sig från den i de övriga länderna.

Resultaten i studien tyder på att det inte förekommer någon upphinnareffekt i de konkurrensutsatta branscherna. Detta beror sannolikt på att ny teknologi numera sprids mycket snabbt inom de branscher som är utsatta för internationell konkurrens. Det skulle innebära att det åtminstone bland de rikare OECD-länderna inte längre är möjligt för de relativt sett fattigare länderna att i dessa branscher åstadkomma en extra snabb tillväxt genom att fylla igen ett teknologigap i förhållande till det ledande landet.

Av än större intresse är att ett ytterligare statistiskt test indikerar att den svenska totala faktorproduktiviteten – när hänsyn tagits till tillväxten i produktionsfaktorerna arbete och kapital – har utvecklats sämre i Sverige under perioden 1970–85 än vad den i genomsnitt gjort i de 13 övriga länderna. När Sveriges tillväxt i total faktorproduktivitet jämförs med utvecklingen för varje enskilt land visar det sig också att samtliga länder ligger på en högre tillväxttakt än den svenska.¹⁹ Detta resultat på bransch-nivå leder således till slutsatsen att om vi vill få en uppfattning om hur Sveriges tillväxt varit jämfört med andra länder är det stor risk att hamna snett om vi endast väljer att jämföra oss med ett urval av länder som var allra rikast ett givet år.

Rika länder behöver inte växa långsammare

Vi har i detta kapitel kunnat konstatera att det inte finns vare sig entydiga teoretiska eller empiriska belägg för att

rika länder bör förväntas växa långsammare än i utgångsläget fattigare länder. Både den utvidgade neoklassiska tillväxteorin och den nya sk endogena tillväxtteorin pekar på att det är fullt möjligt att tillväxttakten är oberoende av inkomstnivån i utgångsläget. Mycket tyder också på att upphinnareffekten inte heller är verksam längre, åtminstone inte i de branscher som är utsatta för internationell konkurrens. Ny teknologi förefaller numera spridas mycket snabbt i dessa branscher, vilket innebär att det åtminstone bland de rikare OECD-länderna inte längre är möjligt att få en extra snabb tillväxt genom att dra nytta av ett teknologigap i förhållande till det ledande landet.

De resonemang som förts i detta kapitel pekar på att humankapitalet spelar en central roll för tillväxten i ett land.²⁰ Ett skäl till detta kan vara att länder med mycket humankapital tenderar att växa snabbare eftersom nya produkter introduceras i snabbare takt. Ett annat är att humankapitalet underlättar internationell teknikspridning då det är lättare för ett land med mycket humankapital att ta till sig nya produkter och idéer som utvecklats på annat håll. Det senare är en tankegång som är nära besläktad med det tidigare resonemanget att det krävs en tillräcklig grad av "samhällelig förmåga" för att upphinnarfaktorn ska verka. Ett lands samhälleliga förmåga bestäms inte minst av storleken på humankapitalet i landet. Så förutom slutsatsen att Sveriges tillväxtproblem inte kan tillskrivas det faktum att vi var ett av de allra rikaste länderna i början av 1970-talet, pekar analysen i detta kapitel på att förutsättningarna för och drivkrafterna till humankapitalbildning bör uppmärksammas särskilt vid en analys av Sveriges tillväxtproblem.

Delförklaringar till Sveriges eftersläpning

Vi såg i föregående kapitel att Sveriges långsamma tillväxt näppeligen kan förklaras av att vi år 1970 tillhörde gruppen av de allra rikaste länderna. Vare sig den nya endogena tillväxtteorin eller empiriska test av upphinnarfaktorn visar på att en sådan effekt fortfarande är betydelsefull. Dessutom kan vi ju i dagsläget enkelt avfärda detta argument med att det knappast kan vara tillämpligt för ett land som ligger under OECD:s genomsnitt för köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita. Istället pekar analysen i kapitel 3 på att humankapitalbildningen är en viktig faktor för att förklara olika tillväxttakter mellan länder, men innan vi övergår till att specialgranska detta område ska vi i detta kapitel studera några andra viktiga delförklaringar till den svenska eftersläpningen. I kapitlets första avsnitt analyseras huruvida problemet ligger i att tillväxten i de traditionella produktionsfaktorerna, kapital och arbetskraft, varit för låg. Därefter görs en särskild analys av investeringarna i infrastruktur. I det tredje avsnittet behandlas relativt kortfattat de tillväxthämmande effekterna av dåligt fungerande marknader och stora skatteklilar.

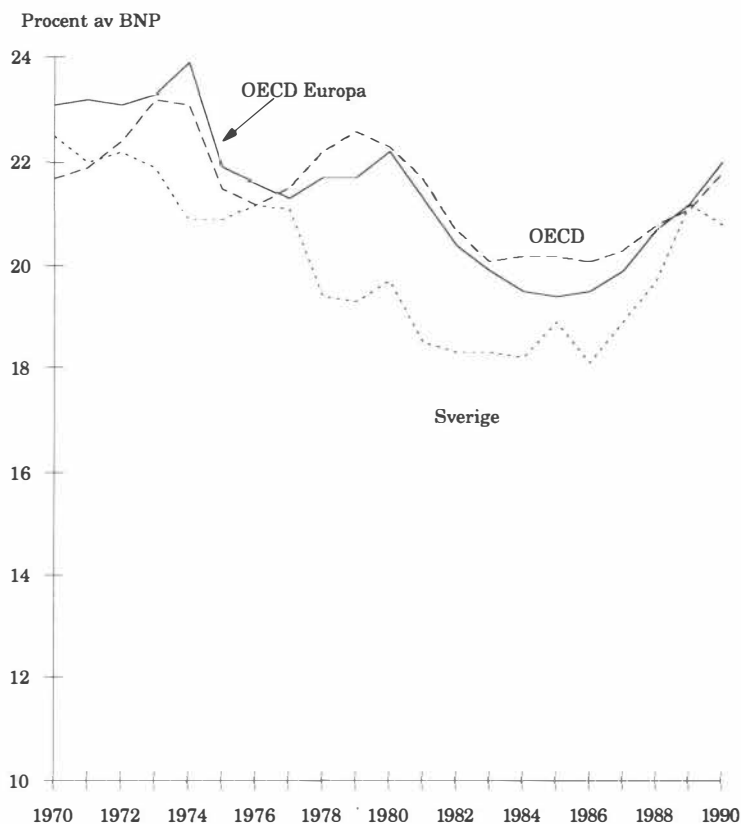
För låga investeringar eller för litet arbetsutbud?

Vi kan således konstatera att det faktum att Sverige i början av 1970-talet var ett av de allra rikaste länderna inte kan förklara de senaste decenniernas eftersläpning. Frågan är då om orsaken i stället ska sökas i en alltför långsam tillväxt av produktionsfaktorerna kapital och arbete.

Investeringarna steg kraftigt i Sverige under andra hälften av 1980-talet och närmade sig återigen nivån i början av 1970-talet. Sveriges investeringsandel nådde i slutet av 1980-talet återigen upp i nivå med ett genomsnitt av jämförbara länder, vilket framgår ur *figur 4.1* där bruttoinvesteringarnas andel av BNP i Sverige jämförs med motsvarande utveckling i OECD och OECD Europa under perioden 1970–90.²¹ Denna slutsats bekräftas också av Bergman och Hansson (1992, sid 56) som konstaterar att ”produktivitetsnedgången under åttioalets andra hälft knappast kan förklaras av långsam kapitalbildning. Man måste i själva verket gå tillbaka till sextioalets eller till den första hälften av sjuttioalets för att hitta år med samma höga takt i kapitalbildningen som under åren 1986–90”. Istället finner de att det är den kraftiga nedgången i den totala faktorproduktivitetens ökningstakt som väsentligen förklarar den långsamma ökningen i produktiviteten per timme.

Sysselsättningen har också ökat mycket kraftigt under 1980-talet både mätt som antal individer och som antalet arbetade timmar. Det är bara Canada och USA som haft en lika stark utveckling för sysselsättningen, vilket framgår ur *tabell 4.1*. Som vi kan se har inte ens Japan vidkänts någon ökning i sysselsättningen mätt på detta sätt, och de stora europeiska länderna, i tabellen representerade av Spanien och Frankrike, har haft en utveckling som varit diametralt motsatt vår egen. Trendbrottet för antalet arbetade timmar i ekonomin är en kombinerad effekt av två faktorer: en ökning i förvärvsfrekvensen och ett

Figur 4.1 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP i Sverige, OECD och OECD Europa under perioden 1970–90 (procent)

Källa: OECD.

ökat antal arbetade timmar per yrkesaktiv, vilket framgår tydligt ur *figur 4.2*. Mellan 1980 och 1990 har antalet sysselsatta i ekonomin ökat med drygt 8 procent medan antalet arbetade timmar ökat med cirka 13 procent. Detta har dominerat den tendens till minskande arbetsutbud som orsakas av ett ökande antal pensionärer.

Tabell 4.1 Procentuell förändring i antalet arbetade timmar per person i yrkesaktiv ålder i åtta länder, 1973–89 och 1979–89

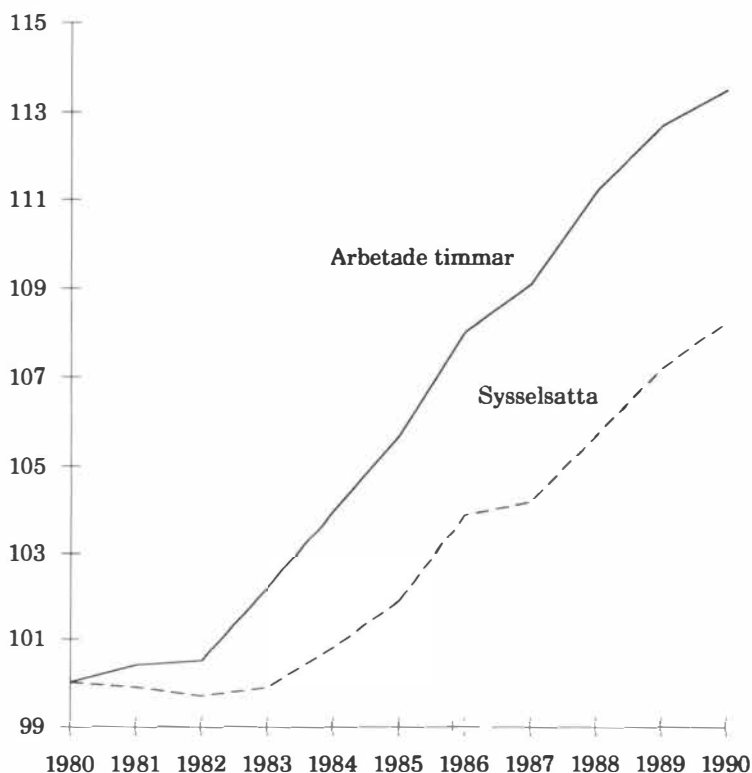
Land	1973–89	1979–89
Finland	0,4	-1,9
Frankrike	-15,3	-12,1
Japan	-2,8	0,6
Canada	7,3	5,0
Norge	-3,9	-1,4
Spanien	—	-8,2
Sverige	4,5	5,2
USA	7,3	5,6

Källa: OECD Employment Outlook, juli 1991 och egna beräkningar.

Men vad som däremot varit ett problem är att investeringsuppgången inte var tillräckligt snabb för att förhindra en markant uppbromsning i kapitalintensitetens tillväxt; den snabba ökningen i sysselsättningen fr o m slutet av 1970-talet i Sverige hade krävt en snabbare ökning i nyinvesteringarna för att förse varje nyanställd med tillräckligt mycket kapital för en snabb produktivitetstillväxt.²² Som framgår av *tabell 4.2* har ökningstakten i kapitalintensiteten minskat mycket kraftigt. I industrin påbörjades minskningen betydligt tidigare än i näringslivet som helhet.

Eftersom ny teknik ofta introduceras genom investeringar innebär en minskad tillväxt i kapitalintensiteten att kapitalstocken i genomsnitt blir mindre modern än tidigare, vilket bromsar upp produktivitetens utvecklingen. Bentzel (1991) visar att ett sådant samband kan förklara en del av de senaste decenniernas avmattning av produktivitetstillväxten. Andelen av antalet sysselsatta som arbetar med kapital som är yngre än tio år har sjunkit från 42 procent 1970 till 32 procent 1990. Slutsatsen av detta blir att uppbromsningen i kapitalintensitetens öknings-

Figur 4.2 Förändring av antalet sysselsatta och antalet arbetade timmar i Sverige 1980–90 (Index 1980 = 100)

Källa: Nationalräkenskaperna.

takt är en viktig delförklaring till nedgången i öknings-takten för arbetsproduktiviteten i förhållande till andra länder. Däremot kan det knappast förklara mer än en mindre del av eftersläpningen i BNP-tillväxten jämfört med andra industriländer.

Även om investeringarna som andel av BNP återhämtat sig kraftigt och år 1990 återigen var av samma storleksordning som i resten av OECD, finns ändå en risk att en alltför stor andel av investeringarna gått till ändamål

Tabell 4.2 Årlig ökningstakt i kapitalintensiteten i näringslivet och industrin (procent)

År	Hela näringslivet	Industrin
1960–70	–	6,7
1970–75	7,3	3,8
1975–80	8,2	2,9
1980–85	4,7	2,6
1985–90	3,0#	1,4

Kapitalintensiteten definieras som kapitalstock per arbetad timma. #Slutår 1989.

Källa: Produktivitetsdelegationen (1991).

som endast i mindre grad haft en positiv effekt på den ekonomiska tillväxten.

De Long och Summers (1991) visar i en mycket omfattande empirisk studie att det inte i första hand är de totala investeringarnas omfattning som är viktiga för att förklara skillnader i tillväxttakter mellan länder. Istället är det investeringar i maskiner och utrustning som uppvisar ett starkt samband med tillväxttakten i ekonomin. Det finns flera skäl varför ett sådant samband är sannolikt. De idag rikaste länderna är de som tidigast började utnyttja en kapitalintensiv teknologi och hade ett klimat som befrämjade tekniska innovationer. Både utvecklingsekonomer och den nya tillväxtteorin²³ betonar att kapitalbildning har externa effekter och att detta är ett viktigt skäl till ekonomisk tillväxt. Det är i tillverkningsindustrin och särskilt då vid tillverkning av maskiner och instrument som den helt övervägande delen av den privata sektorns FoU äger rum. Om denna verksamhet har spridningseffekter till resten av ekonomin, vilket verkar troligt, spelar dessa investeringar en nyckelroll för den ekonomiska tillväxten. Motsvarande positiva spridningseffekter från bostadsinvesteringar är svårt att tänka sig.

Det är ett välkänt faktum att byggsektorn behandlats

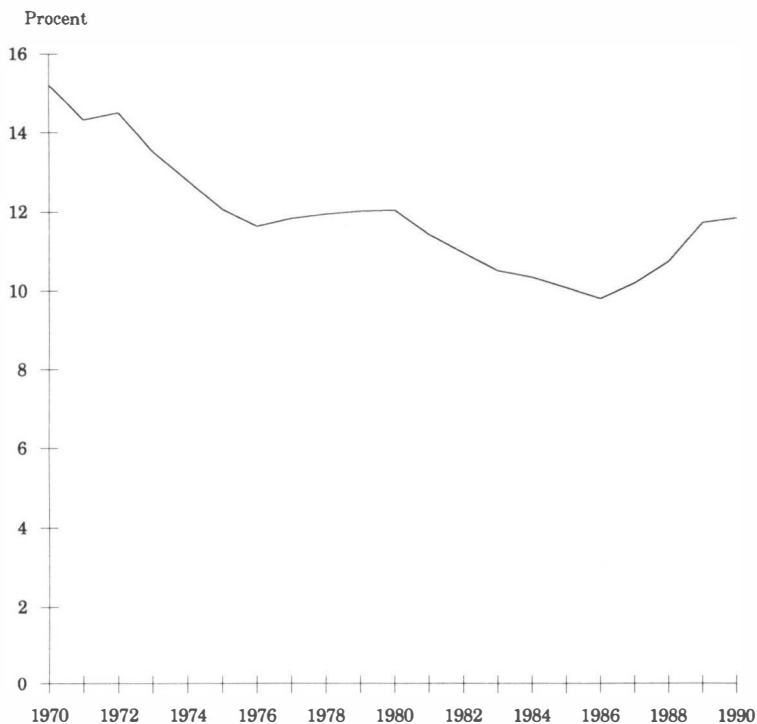
mycket förmånligt ur skattesynpunkt i Sverige. Dels utgår stora räntesubventioner vid ny- och ombyggnad, dels har avdragsrätten för skuldräntor gjort att realräntan för den enskilde fastighetsägaren varit mycket låg och ofta till och med negativ under de senaste decennierna. Dessutom drev reavinstreglerna i kombination med en hög svensk inflation ned avkastningskravet på fastighetsinvesteringar i förhållande till andra investeringar, vilket ledde till ett alltför stort byggande även av kommersiella fastigheter. Det är därför troligt att en alltför stor andel av investeringarna hamnat i byggsektorn och att detta är en delförklaring till den svenska eftersläpningen.

Figur 4.3 visar utvecklingen för byggnadsinvesteringarna som andel av BNP från 1970 till 1990. Under första halvan av 1970-talet fullföljdes det s k miljonprogrammet,²⁴ och därefter erfor Sverige ett visst fall i byggnadsinvesteringarna som andel av BNP. Dock föll även de totala investeringarna som andel av BNP, vilket medförde att byggnadsinvesteringarnas andel av de totala investeringarna återigen började öka under andra hälften av 1970-talet. Under 1980-talet ökade sedan byggnadsinvesteringarna som andel av BNP. Då Sverige redan i mitten av 1970-talet vid en internationell jämförelse hade en mycket hög standard på sina bostäder och störst kontors- och bostadsyta per capita i världen finns ett starkt stöd för hypotesen att byggnadsinvesteringarna skulle blivit avsevärt mindre om inte skatte- och subventionsreglerna haft en snedvridande effekt. Ytterligare belägg för att så varit fallet ges av de många fallisemangen i bygg- och fastighetssektorn som följde av den ändring av kapitalbeskattningen som var en del av den stora skattereformen.²⁵

För dålig infrastruktur?

För att näringslivet ska ha en god utveckling krävs vidare en bra infrastruktur. Det är också nödvändigt att infrastrukturen förbättras i takt med att aktivitetsnivån stiger

Figur 4.3 Byggnadsinvesteringarnas andel av BNP, 1970–90

Källa: SCB.

i ekonomin. Studier för USA visar att infrastrukturens kvalitet är av utomordentligt stor betydelse för produktivitetens utvecklingen i ekonomin. Enligt beräkningar av Aschauer (1988, 1991) leder en ökning av infrastrukturkapitalstocken med 1 procent till en ökning av den totala faktorproduktiviteten med 0,24 procent.

Avkastningen på infrastrukturkapitalet manifesteras främst genom att det höjer avkastningen på den privata kapitalstocken. Produktivetsdelegationen (1991) har pekat på tre mekanismer för infrastrukturens påverkan på produktiviteten:

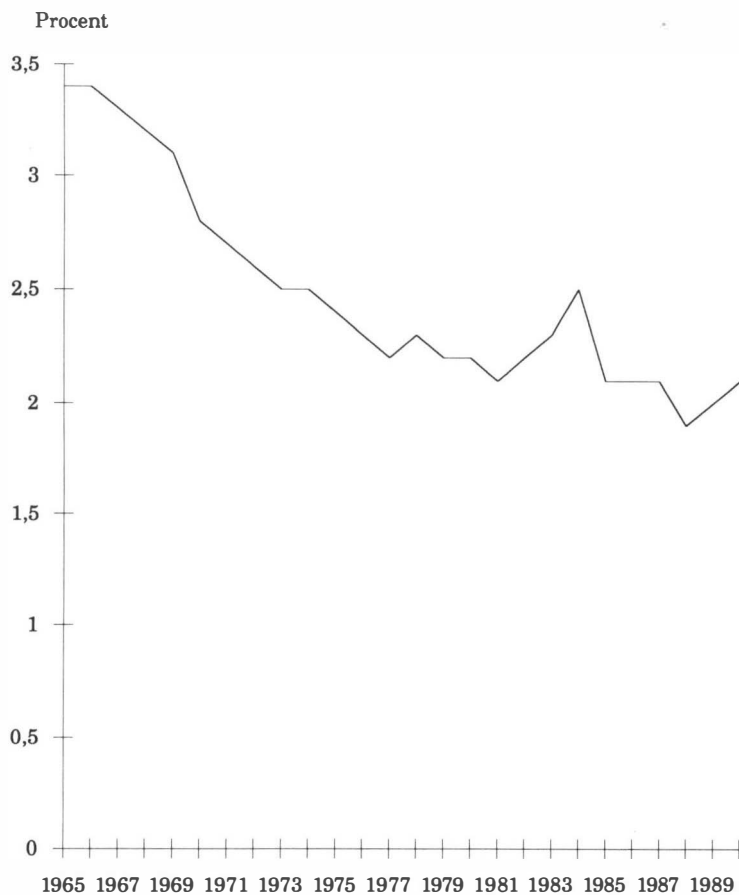
- infrastrukturen ger dess utnyttjare tjänster, särskilt viktigt är minskade transportkostnader
- skalfördelar kan utnyttjas bättre
- stora infrastrukturella system skapar möjligheter till industriell utveckling och innovationer (s k utvecklingsblock)

Låt oss då se lite närmare på hur det svenska infrastrukturkapitalet vuxit under de senaste decennierna. Det mest aggregerade måttet på infrastruktuursatsningarna är infrastrukturinvesteringarnas andel av BNP. Hur denna andel utvecklats framgår av *figur 4.4*. Sedan 1965 har infrastrukturinvesteringarna minskat från närmare 3,5 procent av BNP till en nivå på bara drygt 2 procent av BNP sedan mitten av 1970-talet.

Men siffrorna i *figur 4.4* avser bruttoinvesteringar, vilket innebär att fallet i nettoinvesteringarna i infrastruktur rimligen varit än större. Denna misstanke bekräftas av *tabell 4.3*. Som vi ser har det varit ett dramatiskt fall i nettoinvesteringarna i infrastruktur fr o m mitten av 1970-talet. Innan dess byggdes infrastrukturen ut i en takt som var jämförbar med ökningstakten i den privata kapitalstocken. Exklusive investeringar i elnätet skedde ingen som helst utbyggnad av infrastrukturkapitalet under perioden 1974–88! Som en följd av detta har infrastrukturkapitalstocken minskat betydligt i förhållande till BNP; från 1978 till 1988 är nedgången drygt fem procentenheter.

En slående illustration till den allt större diskrepansen mellan privata investeringar och infrastrukturinvesteringar ges av en jämförelse mellan fordonsinvesteringarna och investeringar i gator och vägar. Under åren 1963–85 ökade fordonsinvesteringarna med i storleksordningen 3 procent per år, medan investeringarna i gator och vägar under samma period årligen minskade med 2 procent. Till detta kommer att den regionala fördelningen av de väginvesteringar som gjorts ur produktivitetssynpunkt varit mindre lyckad, vilket enligt Produktivitetsdelegationen

Figur 4.4 Infrastrukturinvesteringarnas andel av BNP, 1965–90 (procent)

Källa: Nationalräkenskaperna.

(1991, s 264) lett till att ”de i förhållande till trafikvolymen bästa vägarna finns där befolkningen är glesast och den ekonomiska aktiviteten lägst”.

Tabell 4.3 Tillväxt i privat kapital och infrastruktur
1960–88 (procent)

	1960–88	1960–73	1974–88
Privat kapital	3,8	4,7	3,0
Infrastruktur	2,6	4,1	1,3
Infrastruktur exkl elektricitet	2,3	4,8	0,0

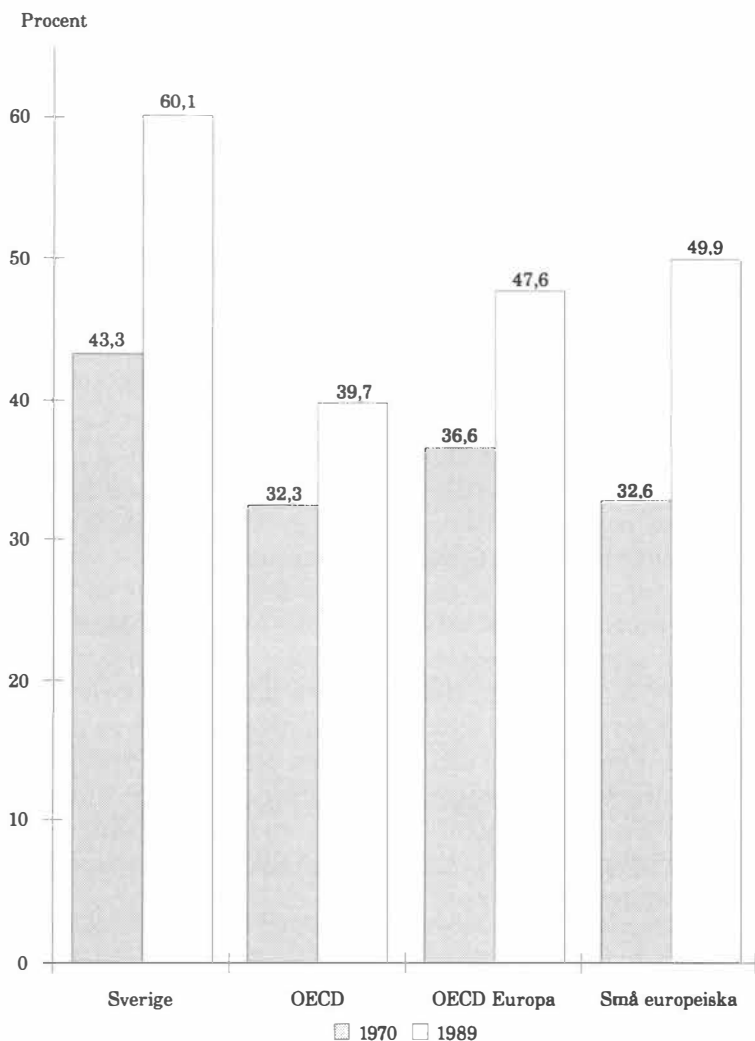
Källa: Hansson (1991).

Illa fungerande marknader?

Flera tillväxthämmande faktorer, som behandlats utförligt inte minst i tidigare års rapporter från SNS Konjunkturråd,²⁶ har antingen redan till stor del undanröjts eller kommer efter hand att försvinna. De finansiella marknaderna har avreglerats, inslaget av konkurrens ökar snabbt genom att regleringar successivt slopas på många produktmarknader, närmandet till EG tvingar fram strukturella förändringar både i den offentliga sektorn och den privata tjänstesektorn, skattereformen har minskat skattekilarna osv.

Illa fungerande marknader kan förklara en del av den svenska eftersläpningen, men det bör samtidigt betonas att stora delar av ekonomierna i övriga industriländer i varierande grad också tidigare präglades av regleringar och stora skattekilar. Däremot blev den tillväxthämmande effekten sannolikt starkare i Sverige än i de flesta andra länder på grund av att vår offentliga sektor är större än i något annat land (se *figur 4.5*). Vid den omfattning som den offentliga sektorn uppnådde i Sverige i slutet av 1970-talet blev de samhällsekonomiska kostnaderna för att driva in ytterligare en krona i skatt mycket höga. Hansson (1984) beräknade exempelvis den samhällsekonomiska kostnaden för att höja kommunalskatten med en krona till 2,98 kronor (avser år 1979). Detta innebär att

Figur 4.5 De offentliga utgifternas andel av BNP i Sverige, OECD, OECD Europa och små europeiska länder 1970 och 1989 (procent)

Källa: OECD Economic Outlook, december 1991.

varje ytterligare krona i kommunalskatt måste ge en nytta i offentligt bruk motsvarande ett värde på 2,98 kronor för att inte skatten skulle åsamka samhället en resursförlust. Även om motsvarande belopp istället skulle dras in genom en höjning av moms eller löneskatten blev kostnaden för en marginell skattekrona, enligt Hanssons beräkningar, mycket hög: 2,27 kronor.

Detta problem kommer delvis att finnas kvar så länge den offentliga sektorn är avsevärt större i Sverige än i andra industriländer. Om man ska finansiera offentliga utgifter på över 60 procent av BNP måste skattekilarna även fortsättningsvis bli höga. Trots de sänkta marginalskatterna var exempelvis den totala marginaleffekten på en genomsnittlig arbetsinkomst år 1991 så hög som 63 procent.²⁷

Ett annat problem har utgjorts av att flera nyckelsektorer av ekonomin, särskilt byggsektorn, livsmedelssektorn och vård- och omsorgssektorn, varit osedvanligt kraftigt reglerade. Vidare har lönebildningen präglats av sina alldeles egna problem, vilket hämmat drivkrafterna till utbildning och kompetensutveckling. Detta kommer att speciellt behandlas i nästföljande kapitel.

När den nuvarande ekonomiska krisen värkt ut kommer vi att se positiva tillväxteffekter av de avregleringar och förändringar i skattesystemet som genomförts, men i en avreglerad värld är detta bara en nödvändig förutsättning för att få en god ekonomisk utveckling. Det är heller knappast orimligt att dra slutsatsen att en nödvändig förutsättning för att återigen få en tillfredsställande tillväxttakt i ekonomin är att åtminstone en del av skillnaden i den offentliga sektorns omfattning i Sverige och övriga industriländer elimineras.

Många förklaringar till den långsamma tillväxten

Vi har i detta och föregående kapitel tagit upp ett antal möjliga förklaringar till eftersläpningen i Sveriges tillväxttakt. Den kan inte förklaras av att vi var så rika i förhållande till genomsnittet runt 1970. Vi kan heller inte peka på en minskad arbetsinsats som en förklaring. Tvärtom skedde ett trendbrott i antalet arbetade timmar i slutet av 1970-talet, där hela 1980-talet innebar en mycket snabb ökning av arbetsinsatsen i ekonomin. Även investeringarna som andel av BNP steg återigen under 1980-talet, men denna uppgång kom betydligt senare. På grund av den snabba ökningen i antalet arbetade timmar blev dock investeringsuppgången, inte minst i industrin, för svag för att förhindra en kraftig nedgång i kapitalintensitetens ökningstakt. Man kan rentav säga att ökat arbete i viss utsträckning fått ersätta kapital som en naturlig följd av att de stora devalveringarna i början av 1980-talet sänkte priset på inhemsk arbetskraft och höjde kapitalkostnaderna genom att driva upp räntan. Detta är en viktig förklaring till att arbetsproduktiviteten ökade långsamt, men det är inte någon huvudförklaring till varför BNP per capita utvecklats långsamt.

Däremot är det mycket som tyder på att inriktningen på de totala investeringarna varit felaktig. Framförallt har jag pekat på att bygginvesteringarna varit för stora, medan uppbyggnaden av nytt infrastrukturkapital varit för långsam. Att snabbt öka investeringarna i infrastruktur är av avgörande betydelse för att förbättra svenskt näringslivs konkurrenskraft. En annan faktor som utan tvekan kan förklara en del av eftersläpningen är att inslaget av regleringar och stora skatteklar i högre grad än i de flesta jämförbara länder stört ekonomins funktionsförmåga. För att fullt ut eliminera denna tillväxthämmande effekt krävs åtminstone en viss neddragning av den offentliga sektorns totala omfattning; med ett offentligt utgifts-

tryck som för 1992–93 beräknas ligga på ca 64 procent av BNP²⁸ går det inte att undvika stora skattekilrar, hur väl skattesystemet än är utformat.

Men utöver de faktorer som här utpekats finns en avgörande aspekt som sällan diskuterats på ett systematiskt sätt. På lång sikt avgörs ett lands tillväxt av att insatserna av produktionsfaktorer i vid mening växer. Den ekonomiska tillväxten överstiger i regel vida vad som kan förklaras av ökade insatser av vad vi traditionellt brukar kalla produktionsfaktorer, nämligen kapital och arbetskraft. Denna ”oförklarade” andel av tillväxten brukar tillskrivas den ”tekniska utvecklingen”. Med teknisk utveckling menar vi här ett vitt begrepp som även innefattar framsteg på det organisatoriska området som medför en effektivare användning av givna resurser.

För att kunna förklara varför den tekniska utvecklingen fortgått i så varierande takt i olika länder – och inte minst varför den blivit så låg i Sverige under de senaste decennierna – är det nödvändigt att fokusera på skillnader i individuella beslut att tillämpa *och* utveckla ny teknik (nya produktionsmetoder). Helst vill vi kunna förklara den ekonomiska tillväxten enbart som en funktion av mätbara insatsfaktorer.²⁹ Både för att kunna tillämpa och utveckla ny teknik krävs kunskap, kunskap som i hög grad förvärfvas av enskilda individer. Den typ av kunskap som enskilda individer förvärvat brukar kallas *humankapital*. En annan viktig produktionsfaktor, som snarare är en talang än en förvärvad förmåga, är *entreprenörskapet*. När det gäller både utvecklande och utnyttjande av båda dessa produktionsfaktorer blev betingelserna i Sverige efter hand ogynnsamma. Detta är, enligt min mening, en avgörande förklaring till den svenska eftersläpningen. I nästa kapitel analyseras detta närmare.

Humankapital, entreprenörskap och tillväxt

För att förstå varför länder växer i så varierande takt är det lämpligt att direkt analysera skillnader mellan länder vad gäller effektiviteten i utnyttjandet av produktionsfaktorerna arbete och kapital, den totala faktorproduktiviteten. Vi vet att faktormarknadernas funktionsförmåga är viktig ur denna synvinkel.³⁰ Mera sällan analyseras på ett systematiskt sätt en annan viktig faktor, nämligen förmågan och viljan att tillämpa och utveckla ny teknik. Avgörande faktorer för detta är humankapitalbildningen och hur entreprenörskapet tas till vara. I detta avslutande kapitel undersöker jag i vilken mån svenska brister i detta avseende kan utgöra en förklaring till vår låga tillväxt.

Humankapital förvärvas främst genom utbildning, dels i skolsystemet, dels ute i arbetslivet. Vad gäller humankapitalet finns både en utbuds- och en efterfrågesida att ta hänsyn till, och båda är lika viktiga. Med utbudssidan avses att den offentliga såväl som den privata sektorn erbjuder individerna möjligheter till både formell och informell utbildning. Men för att detta ska ge avsedd effekt på den tekniska utvecklingen och tillväxten krävs att de rätta incitamenten föreligger för individen dels att efterfråga en högkvalitativ utbildning, dels att sedan utnyttja det uppbyggda humankapitalet så effektivt som möjligt.

Som vi kommer att se har avkastningen på utbildning fallit i Sverige de senaste decennierna. Ofta brukar detta

förklaras av att utbildningens kvalitet försämrats.³¹ Jag kommer dock här att i första hand betona efterfrågesidan, dvs individernas incitament att öka sin kompetens både genom formell skolutbildning och mer informell vidareutbildning i yrkeslivet. Likaså behandlas inte de fördelningskonflikter som kan komma att uppstå om humankapitalbildningen blir mycket ojämnt fördelad mellan individer. En förutsättning för att en ökad humankapitalbildning ska ge starka tillväxteffekter är att dess fördelning inte blir så skev att det uppkommer starka sociala spänningar som blir kostsamma för samhället.

Entreprenörskapet, å andra sidan, är en talang snarare än en förvärvad förmåga. Icke desto mindre är utnyttjandet av denna talang av stor vikt för den ekonomiska utvecklingen. Den avgörande faktorn här är att spelreglerna i ekonomin är sådana att entreprenörskapet kanaliseras till verksamheter som är förmögenhetsskapande snarare än förmögenhetsomfördelande.

När gränserna inom kort också öppnas upp för arbetskraften kommer harmoniseringskraven även på detta område att slå igenom. En ersättning för utbildning jämförbar med nivån i andra länder blir avgörande både för att skapa incitament till personlig utveckling, men också för att förhindra att de mer välutbildade söker sig utomlands för att få en bättre avkastning på sin (i regel av svenska skattemedel finansierade) utbildning.

Hur kanaliseras entreprenörskapet?

En faktor som inte sällan dras fram för att söka förklara trendbrott i takten i den ekonomiska utvecklingen är entreprenörskapet,³² inte minst anförts brist på entreprenörskap ibland som en förklaring till att tillväxten avtagit i ett land. Entreprenörskap är en talang snarare än förvärvade kunskaper och är därför inte humankapital. Lika fullt är det en produktionsfaktor som bör användas så produktivt som möjligt.

Baumol (1990) menar att olika ekonomisk tillväxt under olika historiska perioder knappast kan förklaras av att tillgången på entreprenörskap varierar kraftigt över tiden. Vad som däremot varierar är de spelregler som entreprenörerna möter. Baumol visar, genom att studera så skilda epoker som Romarriket, det medeltida Kina och tiden för den industriella revolutionen i England, hur formella och informella regler i samhället avgör om entreprenörskap tar sig uttryck i för samhället mer eller mindre produktiva former.³³

Vi kan tänka oss två ytterligheter för vilka former entreprenörverksamhet tar sig. I det gynnsamma fallet är spelreglerna utformade på ett sådant sätt att entreprenörerna lägger ner sin energi på att förbättra teknologin som används i den egna verksamheten. Därmed förbättras produktiviteten och inkomstnivån, och den ekonomiska tillväxten befrämjas.

I det ogynnsamma fallet leder spelreglerna istället in entreprenörerna på *privilegiejakt* (*rent seeking*). Detta innebär att avkastningen på entreprenörskapet, som för entreprenören kan bli minst lika stor i detta fall, kommer från förmögenhetsomfördelning istället för förmögenhetskapande; hela avkastningen av den egna verksamheten sker på någon annans bekostnad och bidrar därför inte till samhällets produktionsresultat. Eftersom privilegiejakten förbrukar resurser i form av entreprenörstalang, kapital och arbetskraft, får det skadliga effekter på den samhällsekonomiska utvecklingen.

Murphy, Shleifer och Vishny (1991) understryker att fördelningen av talang mellan produktivt entreprenörskap och privilegiejakt beror på den *relativa* ersättningen i de två verksamheterna. Det räcker således inte att ersättningen är god på produktivt entreprenörskap, den måste också vara dålig på privilegiejakt. I samma studie diskuteras också under vilka omständigheter som privilegiejakt tenderar att vara relativt sett mer lönsamt:

- om äganderätter endast är lösligt definierade, så att an-

strängningar att omdefiniera äganderätter har en hög förväntad avkastning.

- i länder med stor förmögenhet men med låg tillväxt, eftersom nya produkter i regel har en hög inkomstelasticitet. Detta gör att en minskad produktivitetsökningstakt riskerar att bli självförstärkande genom att de största entreprenörstalangerna dras till privilegiejakt.
- om det är svårt att identifiera och belöna individuella produktiva insatser; produktivt entreprenörskap kommer bäst till sin rätt i mindre företag där det är lättare att mäta och belöna individuella insatser.

Flera försök har också gjorts att testa dessa tankegångar. Magee, Brock och Young (1989) finner att länder med en stor andel advokater tenderar att växa långsammare. Hypotesen är att många advokater indikerar att avkastningen på förmögenhetsomfördelande snarare än förmögenhetsskapande verksamheter är hög. Murphy m fl (1991) visar att länder som har en hög andel civilingenjörsstuderande i förhållande till andelen juristikstuderande tenderar att växa snabbare. Presumtionen är att studievalet är ett mått på lönsamheten i produktiva verksamheter respektive privilegiejakt.

Det finns många indikationer på att privilegiejakt varit – särskilt i förhållande till arbetsinsatsen – relativt sett lönsamt i Sverige under de senaste två decennierna,³⁴ och det är knappast orimligt att anta att detta minskat både insatsen av humankapital och entreprenörstalang i samhälleligt produktiva verksamheter:

- storföretagen har gynnats av skattesystemet och eftersom storföretag har svårare att belöna entreprenörskap har detta antingen ej fått utvecklas eller sökt sig till andra verksamheter.³⁵
- hög avkastning på skatteplanering och utnyttjande av inflationen har lockat många talanger till finansiell och juridisk rådgivning etc.
- hög avkastning på lobbyverksamhet har stimulerat sys-

selsättningen i intresseorganisationer på både arbetstagar- och arbetsgivarsidan.³⁶ Avkastningen har bl a tagit sig formen av utverkande av skattefördelar och subventioner för den egna gruppen eller företaget.

- avkastningen har varit hög på optimal anpassning av det egna beteendet till socialförsäkringsreglerna – stora resurser på individnivå har lagts ner på detta.
- avkastning på produktiva innovationer när dessa sker inom ramen för små företag har i normalfallet beskattats som inkomst av tjänst och har varit svår att konsolidera. Däremot har det varit enklare att både bygga upp och konsolidera stora förmögenheter i fastighetssektorn utan skatteavbränningar.

Humankapitalinvesteringar som ekonomiska beslut

En individs humankapital är de förmågor som han förvärvat. Uppbyggnaden av humankapital är förenad både med intäkter och kostnader, vilket gör att den kan analyseras som ett individuellt investeringsbeslut. När det gäller skolutbildning består kostnaden bl a av eventuella skolavgifter, men framförallt av den inkomst individen går miste om genom att inte förvärvsarbeta under den tid utbildningen pågår. Intäkterna utgörs främst av ökning i framtida inkomster som möjliggörs av den ökade utbildningen, men i många fall också av icke-pekuniära intäkter såsom ökad livskvalitet och meningsfullare arbetsuppgifter. Skillnaden mellan de diskonterade framtida intäkterna och kostnaderna utgör vinsten (eller förlusten) av utbildningsinvesteringen.

De olika slagen av humankapitalinvesteringar kan beskrivas över individens livscykel. De resurser som läggs ner på barnomsorg, barnuppfostran och förskoleundervisning är det första stadiet. Därefter följer åtminstone nio år av formell skolutbildning. Under individens yrkesaktiva period följer sedan humankapitalinvesteringar av en

mängd olika slag: arbetsmarknadsutbildning, vidareutbildning på jobbet, nya färdigheter som förvärvas under arbetet och vid byte av arbetsplats eller yrke osv. Under individens hela liv pågår dessutom fortgående investeringar i den egna hälsan och andra aktiviteter nödvändiga för det egna livsuppehållet.

En stor del av lönen är inte ersättning för att vara på jobbet ett visst antal timmar utan ska istället ses som avkastning på individens humankapital; utöver att arbetsgivaren köper vår tid köper han också de tjänster som produceras med det humankapital som varje individ byggt upp.³⁷

Humankapitalet har en dubbel roll i den ekonomiska utvecklingen:

- Det är en produktionsfaktor som tillsammans med kapital och arbetskraft används i produktionen av varor och tjänster.
- Det är en källa till innovationer, dvs en avgörande orsak till ekonomisk tillväxt.

Humankapital är knutet till en viss individ och när denne upphör att vara yrkesaktiv kan heller inte hans humankapital användas. Om individen däremot har producerat någon form av innovation, t ex en vetenskaplig lag, ett patent eller ett dataprogram, kan detta även framdeles ingå som en insatsfaktor i produktionen.

Humankapitalet har också en *extern* effekt; min egen produktivitet blir högre om de som jag samarbetar med har ett stort humankapital. Lucas (1990) beräknar att en ökning av omgivningens humankapital med 10 procent ökar den enskildes produktivitet med 3,6 procent. Bishop (1991) kommer till samma slutsats vid en omfattande genomgång av studier där man skattat ökade kunskapers effekter på individens produktivitet. Han skriver: "Det verkar som om ökade kunskaper här ger samhället fördelar som inte har en motsvarighet i fördelar för den enskilde individen" (sid 213).

En annan typ av extern effekt av ökad humankapitalbildning som inte direkt har att göra med produktiviteten i produktionen är ändå viktig i ett välfärdsperspektiv: bättre informerade och mer ansvarsfulla medborgare, ökad laglydighet, bättre kommunikationsförmåga, högre hälsostandard osv. Dessa externa effekter leder till att det samhällsekonomiska värdet av humankapitalinvesteringar blir högre än det privatekonomiska värdet. Av dessa skäl är det också från ekonomisk synpunkt riktigt att subventionera sådana investeringar.

Humankapital och ekonomisk tillväxt

Ett starkt stöd för att humankapital bör ses som en egen produktionsfaktor ges av ny forskning av Barro (1991) och Mankiw m fl (1990). De utgår från de data som illustrerades i *figur 3.1* på sid 29 och finner att om ett mått på humankapitalet i respektive land inkluderas som en förklaringsfaktor utöver insatserna av kapital och arbetskraft är det inte längre ett mysterium varför många fattiga länder haft en låg tillväxttakt.

I själva verket är det mycket som tyder på att mängden humankapital per capita har ett starkare samband med den genomsnittliga inkomstnivån i olika länder än mängden fysiskt kapital per capita.³⁸ Stora satsningar på fysisk kapitalbildning riskerar därför att ge låg avkastning i form av ökad ekonomisk tillväxt om de inte också åtföljs av ökade utbildningsinvesteringar.³⁹

Om man försöker uppskatta humankapitaluppbyggnadens betydelse för tillväxten blir det positiva sambandet mycket tydligt när såväl fattiga som rika länder inkluderas i undersökningen. Om man bara studerar de mest utvecklade länderna blir inte bilden lika klar. Anledningen till detta är ett besvärligt mätproblem: investeringarna i humankapital mäts med antalet år i skolan, andel av BNP som satsas på utbildning etc, men detta är inte ett utbildningsresultat, det är en utbildningsinsats. Det är fullt

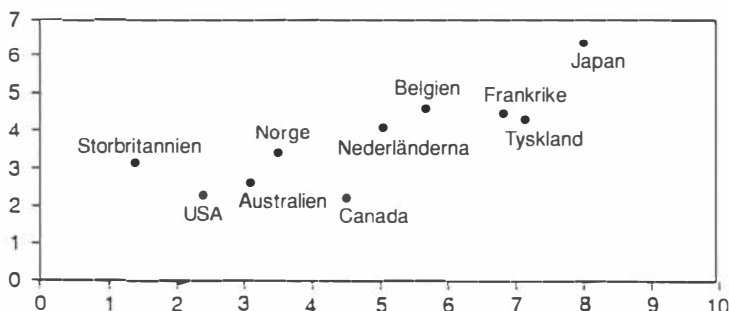
möjligt att tillbringa många år i skolan utan att lära sig särskilt mycket.

Bishop (1991) redovisar de möjligheter som idag finns att mäta utbildningsresultat, dvs de realiserade human-kapitalinvesteringarna. Vad som krävs är internationellt och över tiden jämförbara data om trenderna i relevanta testresultat. Data av denna typ finns tillgängliga från två källor: allmänna teoretiska kunskapsprov som ges vid inskrivningen till värnpliktstjänstgöring och från standardiseringsstudier för IQ-testen WISC och WAIS. Sådana data är tillgängliga för tio västländer, tyvärr ingår inte Sverige bland dessa.

Figur 5.1 Tillväxt i arbetsproduktivet per timme och tillväxt i IQ, 1960–84

Årlig tillväxt i

arbetsproduktivet (%)

Källa: Bishop (1991).

Ökning av IQ
i % per decennium
efter andra
världskriget

Det går inte att finna något samband i de tio länderna mellan ökningen i det genomsnittliga antalet skolår och ökningen i IQ, vilket innebär att en ökning av det genomsnittliga antalet skolår är en bristfällig indikator på fram-

stegen i verkliga prestationer. Detta betyder dock inte att det inte föreligger något samband mellan utbildningsresultat och produktivitet. I *figur 5.1* jämförs tillväxten i arbetsproduktivitet och tillväxten i IQ under perioden 1960–84 i de tio länderna. Som vi ser finns det ett starkt positivt samband mellan produktivitetssökning och utbildningsresultat, dvs utvecklingen av humankapitalet. Bishop drar slutsatsen att ”en höjning av IQ och genom inferens av de allmänna teoretiska prestationerna har djupgående effekter på konkurrensförmåga och produktivitetssökning” (sid 216).

Vad dessa resultat visar på är vikten av att betona individens *efterfrågan* på utbildning av hög kvalitet; att ställa utbildningsplatser av olika slag till förfogande är bara ett första nödvändigt steg, men om inte de rätta drivkrafterna föreligger för individerna att tillgodogöra sig utbildningen blir den faktiska humankapitalinvesteringen mindre än förväntat.

Minskad konkurrenskraft inom human- och realkapitalintensiv produktion

Om ett land bygger upp sitt human- och realkapital snabbare än i omvärlden bör man förvänta sig en förskjutning i näringsstrukturen mot näringsgrenar med ett högt förädlingsvärde per sysselsatt. Två färskva studier indikerar att Sverige tappat mark gentemot omvärlden i detta avseende.

Hansson och Lundberg (1991a) visar att svensk industristruktur under 1980-talet utvecklats i riktning mot en växande specialisering på produkter med lågt förädlingsvärde per sysselsatt, dvs med låg insats av human- och realkapital per sysselsatt. Under perioden 1975–81 var utvecklingen den motsatta.

Hansson och Lundberg (sid 107) drar själva följande slutsats: ”En tolkning av 80-talets utveckling är att den svenska ekonomins komparativa fördelar på realkapital-

intensiv och i synnerhet humankapitalintensiv produktion har tenderat att försvagas. Innebörden av detta är att Sveriges ställning som ett land med en i internationell jämförelse god tillgång på reall och mänskligt kapital tenderat att urholkas under 80-talet, därför att kapitalbildningen – investeringar, utbildning och utveckling av ny kommersiellt användbar teknologi – inte förmått hålla jämna steg med motsvarande utveckling i omvärlden.”

Denna utveckling skulle möjligen kunna bero på att vi på grund av olyckliga omständigheter haft dålig tillgång till ny teknik och innovationer, men en studie av Swedenborg (1991) tyder på att det inte är där problemet ligger. Hon studerar skillnader i produktivitet och produktivitetstillväxt mellan de inhemska och utländska delarna av svenska industrikoncerner. I de flesta europeiska länder låg de svenska dotterbolagens arbetsproduktivitet 1965 på ca 70 procent av nivån i Sverige. År 1986 hade produktivitetsnivån i de europeiska dotterbolagen stigit till ungefärligen den svenska nivån.

Denna ökning kan inte förklaras av olika snabb teknisk utveckling, eftersom den teknologi industrikoncernen förfogar över rimligtvis är tillgänglig inom hela företaget. En svensk multinationell koncern med tillverkning i ett stort antal länder kan förväntas att ha högst förädlingsvärde per sysselsatt i de länder där det finns relativt gott om human- och realkapital. Att arbetsproduktiviteten ökat i de utländska dotterbolagen jämfört med det svenska moderbolaget tyder på att Sverige successivt förlorat komparativa fördelar i human- och realkapitalintensiv produktion.

Vid den statistiska analys som Swedenborg genomför framkommer att den viktigaste förklaringen till att produktiviteten i de utländska dotterbolagen stiger jämfört med det svenska moderbolaget är den allmänna produktivitetstillväxten i det land där dotterbolaget verkar. Men en hög produktivitetstillväxt i ett land beror ju, som vi redan konstaterat, på en snabb tillväxt av human- och realkapitalet per capita. Svenska koncerner anpassar sig genom att höja kapitalintensiteten och utnyttjandet av mer

kvalificerad arbetskraft i produktionen.

Även mer direkta observationer indikerar att den svenska humankapitalbildningen släpat efter. *Tabell 5.1* och *5.2* nedan visar att föreställningen om att Sverige skulle ha en relativt sett hög utbildningsnivå jämfört med våra viktigaste konkurrentländer är en myt. Trots de få jämförelseländerna ger materialet en ganska god bild av den svenska utbildningsnivån jämfört med konkurrentländerna. Enligt SIND:s beräkningar svarar nämligen de fyra övriga länderna i tabellerna för över 60 procent av den konkurrens som svensk hög- och mellanteknologisk industri möter på världsmarknaden.

Tabell 5.1 Andel av arbetskraften med minst gymnasium 1987

	Sverige	Västtyskland	Storbritannien	USA	Japan
Totalt	55,9	77,5	43,8	83,6	70,8
Industrin	49,9	73,1	42,5	79,4	67,9

Källa: Landell och Victorsson (1991).

Tabell 5.2 Andel av arbetskraften med högskoleexamen 1987

	Sverige	Västtyskland	Storbritannien	USA	Japan
Totalt	11,1	6,3	17,0	23,4	14,5
Industrin	4,9	2,7	10,4	18,1	11,7

Källa: Landell och Victorsson (1991).

Hälften av de anställda inom svensk industri saknar gymnasiekompetens, vilket innebär att baskunskaperna i svenska, engelska och matematik inte är särskilt höga. Förutom Storbritannien är andelen betydligt högre i övriga jämförelseländer. En låg kompetens på bredden drabbar framförallt konkurrenskraften för låg- och mellanteknologisk industri. Dessa industrier utgör ca 85 pro-

cent av industrisektorn och vårt särklassigt viktigaste konkurrentland är Tyskland, där andelen gymnasieutbildade inom industrin är avsevärt högre.⁴⁰

Vid en jämförelse av antalet högskoleutbildade inom industrin ligger Sverige också ofördelaktigt till. Av svenska industriföretags anställda har endast knappt 5 procent universitetsbakgrund, vilket är klart lägre än i USA, Storbritannien och Japan. SIND beräknar att den högteknologiska industrin i Sverige endast svarar för 15 procent av förädlingsvärdet i industrisektorn. Denna andel bör öka betydligt i framtiden, eftersom förutsättningarna där är bäst att få ett högt förädlingsvärde per anställd. Men i högteknologisk industri är högskoleutbildad personal en viktig faktor för att klara konkurrensen.⁴¹ Här ligger vi klart efter USA, Japan, och Storbritannien som är våra huvudkonkurrenter på det högteknologiska området. Av de viktigaste konkurrentländerna är det endast Tyskland som har en lägre andel högskoleutbildade än Sverige. En förklaring till detta är att kortare tekniska högskoleutbildningar (*Fachhochschuleabschluss*) inte medräknas i de tyska siffrorna.

Vid studier inom LO har man funnit att även om industriarbetarnas utbildningsnivå ökat något under 1970- och 1980-talen, har deras utbildningsnivå i förhållande till andra grupper fallit.⁴² En allmän tendens har varit att de kollektivanställda inom industrin som höjt sin kompetensnivå utbildat sig bort från industrin istället för att bygga upp humankapital som sedan har kommit industrin till del. Mot denna bakgrund blir det knappast förvånande att de personalutbildningsresurser som satsas på kollektivanställda inom industrin är små jämfört med andra grupper.⁴³ För att företagen ska vara villiga att i större utsträckning satsa på kompetensutveckling inom industrin krävs därför en höjning dels av dess relativa löneläge så att de som ökar sin kompetens på arbetsgivarens bekostnad inte byter bransch, dels att individens avkastning på vidareutbildningen ökar.

Vad är avkastningen på investeringar i humankapital?

För att få till stånd en snabb ökning i förädlingsvärdet per timme, vilket är nödvändigt för en god reallön, är det således avgörande att incitamenten till humankapitalbildning är goda.

Den ökning i inkomsten som en individ erhåller vid ett extra studieår motsvarar avkastningen på den investeringskostnad som det extra studieåret åsamkar. Den procentuella ökningen i lönen (i förhållande till vad den skulle varit utan studier) kallas *utbildningspremien*. Under vissa omständigheter, bl a om individens enda kostnad för att utbilda sig är den uteblivna inkomsten under studietiden, kan utbildningspremien tolkas som internräntan före skatt för att utbilda sig.⁴⁴

I *tabell 5.3* sammanfattas ett stort antal studier där man skattat utbildningspremien med statistiska metoder. Avkastningen på utbildning är högre i fattigare länder än i rika och den är allra högst för grundläggande utbildning. I industriländerna ligger avkastningen på utbildning utöver grundskolenivå i genomsnitt på 12 procent, dvs i genomsnitt ökar en individs inkomst med 12 procent om han utbildar sig ytterligare ett år. Mycket tyder på att utbildningspremien ökat något under 1980-talet.⁴⁵

Tabell 5.3 Genomsnittlig utbildningspremie i olika regioner och ländertyper (procent)

Region/typ av land	Grundskola	Gymnasium	Högskola
Afrika	45	26	32
Asien	31	15	18
Latinamerika	32	23	23
Rikare u-länder	17	13	13
Industriländer	—	12	12

Källa: Psacharopoulos (1985).

Tabell 5.4 Utbildningspremiens storlek i Sverige vid olika tidpunkter enligt tre studier (procent)

Studie	1968	1974	1981	1984	1988
Björklund (1986a)	7,8	4,3	3,5	3,9	
Edin och Holmlund (1991)	7,8	4,6	3,6	3,9	4,2
Fornwall (1991)				4,2#	2,0\$

Datamaterialet härrör antingen från SOFI:s levnadsnivåundersökningar eller HUS-databasen. # Avser individer födda före 1950. \$ Avser individer födda 1950 eller senare.

Hur hög är då utbildningspremien i Sverige och har den ökat eller minskat över tiden? I *tabell 5.4* sammanfattas resultaten från tre studier av utbildningspremien i Sverige. Samtliga studier tar hänsyn till skillnader i arbetslivserfarenhet, ålder och kön. Resultaten är slående. För det första är det tydligt att utbildningspremien fallit kraftigt sedan slutet av 1960-talet; den förefaller ha halverats. För det andra är utbildningspremien väsentligt lägre i Sverige än vad som framgår av de studier som gjorts för andra jämförbara länder.⁴⁶ En försiktig bedömning ger vid handen att utbildningspremien i Sverige knappast är ens hälften så hög som i andra industriländer. Fornwalls studie kastar dessutom ytterligare ljus över tendensen till en minskad avkastning på utbildning över tiden. För individer födda efter 1950 är utbildningspremien bara hälften av vad den är för dem som är födda före 1950. Det framstår som uppenbart att avkastningen på investeringar i formell utbildning under 1970- och 80-talen blev extremt låg i Sverige i såväl historisk som internationell jämförelse.

Det finns tre möjliga förklaringar till den låga avkastningen på utbildning i Sverige. En är att tillgången på humankapital är så stor att knapphetsvärdet därför blir lägre än i andra länder, men som vi redan konstaterat stämmer inte detta – Sverige förefaller inte att ha haft en snabbare humankapitalbildning än jämförbara länder.

En andra möjlig förklaring är att utbildningssystemet försämrats. Det finns mycket som tyder på att en viss försämring skett trots att Sverige hör till de länder som satsat störst andel av sina resurser på utbildning (se Fägerlind, 1991). Men denna försämring kan mycket väl höra samman med den tredje möjliga förklaringen. Om incitamenten att skaffa sig mycket humankapital (till skillnad från att gå många år i skolan) är för svaga, skaffar sig individen *de facto* mindre humankapital än vad antalet skolår indikerar. När man sedan i de ekonometriska skattningarna mäter humankapitaluppbyggnad med skolår är det fullt möjligt att detta överdriver nedgången i avkastningen på humankapitalinvesteringar; individerna kan helt enkelt ha anpassat sig till den, för dem själva opåverkbara, låga avkastningen på utbildning genom att ett konsumtionselement tillkommit i utbildningen.⁴⁷ Om utbildning är föga lönsam minskar utbildarnas möjligheter att motivera hårda krav på de studerande. Det blir således svårt att förhindra att utbildningssystemets kvalitet försämras när de studerande inte har starka skäl att efterfråga en produktiv utbildning av hög kvalitet.⁴⁸

Vidareutbildning och löneprofil

Empirisk forskning visar också att det finns ett positivt samband mellan formell utbildning och de ytterligare investeringar i humankapital som individen senare gör under sin yrkesaktiva tid; högre utbildade individer tenderar att vidareutbilda sig mer i jobbet.⁴⁹ Även om det är omöjligt att avgöra huruvida formell skolutbildning eller vidareutbildning, omskolning osv är viktigast, råder inget tvivel om att en fortgående uppgradering av kunskapsnivån hos de redan yrkesaktiva är av stor betydelse för den ekonomiska tillväxten. Sannolikt har dess betydelse dessutom ökat under de senaste decennierna. Starka belägg för detta ges i en bred översikt av Osterman (1991). Han gör en genomgång av studier där man jämfört ett urval av

företag som tillverkar samma produkt med samma teknologi men med olika utbildad arbetskraft. Resultaten från dessa studier visar att utbildning i kombination med flexibla arbetsorganisationssystem leder till en högre produktivitet.

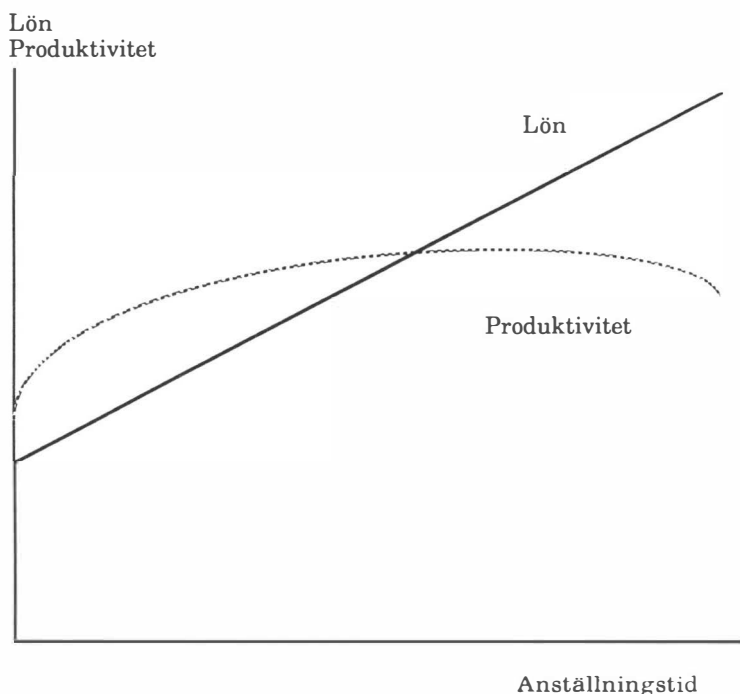
Är det då så att starka incitament till vidareutbildning för de redan yrkesaktiva delvis kompenseras för den låga avkastningen på formell utbildning i Sverige, och är dessutom incitamenten de rätta för att få förmå individerna att använda humankapitalet så effektivt som möjligt? Med andra ord, är förutsättningarna i Sverige de rätta för att få människor att utnyttja och utveckla sitt humankapital? Uppenbarligen är detta – åtminstone delvis – en lönefråga.

Det är ett välkänt faktum att lönen tenderar att stiga på grund av senioritet i anställningen. Detta kan inte enbart förklaras av att individens produktivitet stiger med anställningens längd. På senare tid har flera forskare, inte minst Lazear (1979, 1981), hävdats att lönen i ett visst ögonblick kanske inte i så hög grad som man tidigare trott speglar produktiviteten i just det ögonblicket. Istället fungerar lönen ofta som ett sofistikerat försäkringsinstrument.

Huvuddragen i denna idé illustreras av *figur 5.2*. Längs den horisontella axeln mäts hur länge individen varit anställd i ett visst företag och på den vertikala axeln mäts lönen och produktiviteten. Lönen antas stiga successivt ända fram till pensionen, medan produktiviteten stiger till en början men avtar åtminstone något mot slutet av yrkeskarriären. Följaktligen är lönen lägre än produktiviteten i början på anställningen medan den mot slutet är högre än produktiviteten. Sett över hela anställningens längd är emellertid det diskonterade nuvärdet av lönen och produktiviteten lika.

Det finns flera anledningar till att det är rationellt för både arbetsgivarna och arbetstagarna med en sådan stigande löneprofil. Om den anställde till en början accepterar en lön som är lägre än den egna produktiviteten byg-

Figur 5.2 Relationen mellan lön och marginalprodukt vid kontrakt med uppskjuten betalning

ger han upp en "fordran" på företaget. Återbetalning av denna fordran erhålles under den period i framtiden när lönen överstiger produktiviteten. Genom att prestera på toppen av sin kapacitet, vidareutbilda sig i jobbet osv, ökar den anställde företagets återbetalningsförmåga. Likaså ökar arrangemanget den anställdes intresse av att företaget klarar sig i konkurrensen. Därigenom ökar viligheten att acceptera och arbeta för tekniska förändringar och andra åtgärder som höjer produktiviteten.

Anledningen till att företagen kan förväntas återbetala fordran i framtiden, trots att det inte finns någon skriftlig överenskommelse om detta, är att man är mån om sitt rykte. Om ett företag skulle börja göra sig av med eller sänka lönen för äldre arbetskraft skulle detta minska mo-

tivationen hos den yngre arbetskraften och försvåra företagets nyrekrytering.

Man gör ofta en distinktion mellan uppbyggnad av generell och företagsspecifik kunskap.⁵⁰ Den förra höjer individens produktivitet i allmänhet, medan den senare bara leder till att individens produktivitet ökar på det företag där han arbetar. Om lönen är lägre än produktiviteten till en början blir det möjligt att även inom företagets ram investera dels i kunskap som först på sikt ger avkastning i form av högre produktivitet, dels i generell kunskap, dvs kunskap som kommer den anställde till godo i form av högre produktivitet även hos andra arbetsgivare än den nuvarande. Exempel på detta är de företagsanknutna verkstadsutbildningar som fanns kvar i Sverige fram till början av 1970-talet. Där hade eleverna lön från företaget under utbildningen och läste samtidigt vissa basämnen på gymnasieskolan ett par dagar i veckan. Ungefär på detta sätt fungerar det tyska lärlingssystemet fortfarande. Drygt 45 procent av tyska 17-åringar utbildas inom lärlingssystemet.⁵¹

Den svenska ålderslöneprofilen

Mycket talar således för att en stigande löneprofil är viktig för att motivera den anställde att anstränga sig fullt ut, att vidareutbilda sig och att acceptera teknisk förnyelse som ökar företagets chanser till överlevnad på lång sikt och därmed sannolikheten att det kommer att återbetala den fordran som byggs upp under den period då lönen understiger produktiviteten.

Det finns belägg för att löneprofilen i Sverige över livscykeln blivit avsevärt flackare under de senaste två decennierna. Resultaten från två ekonometriska studier där man bl a sökt uppskatta vilken effekt arbetslivserfarenheten har på löneutvecklingen redovisas i *tabell 5.5*. Studierna tar hänsyn till utbildningsnivå, ålder och kön. Båda studierna visar en tydlig minskning i arbetslivserfa-

renhetens effekt på löneutvecklingen. Effekten är dessutom starkast i början av karriären och faller sedan snabbt. Efter 10 år på arbetsmarknaden har den fallit med ungefär en tredjedel och efter ca 25 år i arbetslivet leder ytterligare arbetslivserfarenhet i sig själv inte längre till att lönen ökar. Enligt Björklund förefaller det stora fallet ha ägt rum i början av 1970-talet, medan Edin och Holmlund finner ett kontinuerligt fall i arbetslivserfarenhetens betydelse för lönen. I slutet av 1980-talet förefaller vi ha varit i ett läge där ytterligare arbetslivserfarenhet har en nästintill försumbar effekt på lönen.

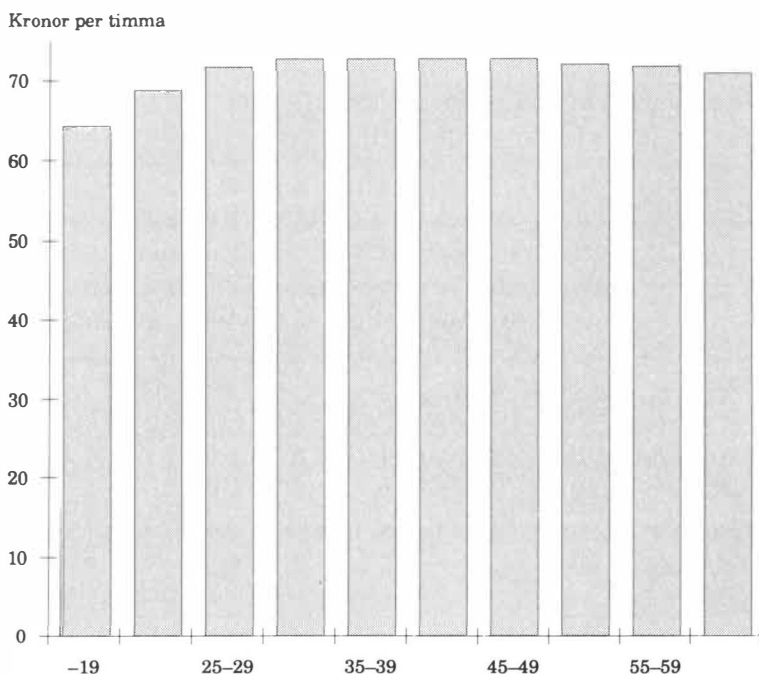
Tabell 5.5 Den procentuella ökningen i timlönen p g a ytterligare ett års arbetslivserfarenhet för en individ som i utgångsläget har 0 respektive 10 års erfarenhet, enligt två studier (procent)

Studie	Erfarenhet	1968	1974	1981	1984	1986	1988
Björklund (1986a)	0 år	2,4	1,1	1,6	1,5		
	10 år	1,6	0,8	1,1	1,0		
Edin och Holmlund (1991)	0 år	3,8	2,5	1,9	1,2	1,5	0,7
	10 år	2,3	1,5	1,3	0,8	1,1	0,3

I Edin och Holmlunds studie uppskattas också hur mycket lönen ökar av att man arbetar ytterligare ett år hos sin nuvarande arbetsgivare. Det visar sig att denna effekt är svag; ytterligare ett års anställning hos samma arbetsgivare höjer i genomsnitt timlönen med cirka 0,4 procent. De två studierna gör ingen åtskillnad mellan arbetare och tjänstemän. Från andra källor vet vi dock att just industriarbetarlönernas livscykelprofil blivit extremt tillplattad. I *figur 5.3* ser vi hur de kollektivanställdas genomsnittliga timlön varierar med åldern. Som vi ser är variationerna mycket små och topplönen nås i 30-årsåldern. Ändå överdriver figuren ålderns/anställningslängdens

betydelse för lönen, eftersom lejonparten av den löneökning som sker mellan 20 och 30 års ålder sannolikt beror på kompetensuppbyggnad.⁵²

Figur 5.3 Genomsnittliga timlöner i verkstadsindustrin i olika åldersklasser 2:a kvartalet 1990

Källa: Verkstadsföreningen.

Björklund och Åkerman (1989) har samtidigt studerat anställningslängdens effekt på lönen och vilken betydelse behovet av företagsspecifik kunskap har för hur brant en individs löneprofil blir. De finner att efter 10 års anställning har lönen ökat med ca 5 procent jämfört med en nyanställd i det fall där jobbet inte kräver någon intern utbildning alls. I arbeten som kräver en utbildningstid på 5 år har lönen stigit med 8 procent efter 10 år. Detta resultat indikerar dels att löneprofilen rent allmänt är flack,

dels att avkastningen på investeringar i företagsspecifik kunskap är låg.

I detta sammanhang är en jämförelse med situationen i Japan av intresse. För att åstadkomma den extremt snabba tekniska utvecklingen i Japan efter 1950 krävdes enorma humankapitalinvesteringar både i skolorna och ute i företagen. Japans framgångsrika uppgradering av den egna befolkningens kunskapsnivå under de senaste decennierna är välkänd. Det är också landets ansträngningar och förmåga att anpassa, utbilda och omskola de anställda för att klara de kontinuerliga och mycket snabba teknologiska omställningarna.

Japans mycket låga personalomsättning ("livstidsanställning") i de stora företagen har ofta karaktäriserats som ett resultat av den japanska kulturens krav på lojalitet, men personalomsättningen i Japan var i själva verket betydligt högre före andra världskriget. Mincer och Higu-chi (1988) visar att de branscher i Japan som har brantare löneprofiler över livscykeln också har lägre personalomsättning och snabbare produktivitetstillväxt. Vid en jämförelse som gjordes mellan Japan och USA hade under perioden 1960–80 arbetsproduktiviteten ökat fyra gånger snabbare i Japan, samtidigt var löneprofilen tre gånger brantare och personalomsättningen bara en tredjedel av den amerikanska. Resultaten tyder på att en sådan "japanisering" av arbetsmarknaden ger ett kraftigt bidrag till den ekonomiska tillväxten i ett kunskapsamhälle.

Humankapitalbildningen i den svenska modellen

En grundbult i vad som brukar kallas den svenska modellen är den solidariska lönepolitiken, vilken ursprungligen definierades som "lika lön för lika arbete" men som efter hand i allt högre grad kommit att stå för en allmän löneutjämning.⁵³ Huvudtanken var att mindre produktiva företag inte skulle kunna överleva med hjälp av låga löner.

Fackföreningarna borde inte acceptera en lönedifferentiering mellan olika företag och näringsgrenar som berodde på företagens vinstsituation. Istället för att omallokera arbetskraften genom att lönen steg när någon flyttade till ett expanderande företag, tänkte man sig att arbetskraften skulle pressas ut ur de svagaste sektorerna och sedan hjälpas över till expanderande företag och sektorer genom en aktiv arbetsmarknadspolitik. Den solidariska lönepolitiken skulle dels överbrygga konflikten mellan full sysselsättning och stabil prisnivå, dels skulle den påskynda strukturomvandlingen och därmed gynna den ekonomiska tillväxten.

I LO-ekonomernas resonemang om den solidariska lönepolitikens effekter har man olika syn på hur de hög- respektive lågproduktiva företagen anpassar sig till en över hela arbetsmarknaden likformig lön för varje arbetskraftskategori. En relativt hög lön antas vara nödvändig i lågproduktiva företag för att pressa dem till rationaliseringar. Däremot antar man att de mer produktiva företagen inte behöver utsättas för en liknande lönepress för att fortsätta öka sin produktivitet. Där ses istället höga vinster som den avgörande faktorn för att få till stånd en produktivitetsökning.

I ekonomisk teori antar man i regel att lönen bestäms av produktiviteten. I den Rehn-Meidnerska modellen ställdes denna tankegång på huvudet. Lönen skulle bestämmas på central nivå och vara likformig för motsvarande arbetsuppgifter på hela arbetsmarknaden, utslagning och investeringar fick sedan se till att produktiviteten i varje jobb anpassades till den givna lönen. Men om det nu är så att humankapital över tiden har kommit att bli allt viktigare för produktiviteten, blir lönestrukturen en viktig incitamentmekanism för humankapitalbildning och därmed också för produktivitetsutvecklingen.

Den flacka löneprofilen hade inte så skadliga effekter på produktiviteten så länge de flesta industriföretag var organiserade enligt tayloristiska principer, dvs när de styrdes uppifrån, var strikt hierarkiska, arbetsuppgifter-

na delades upp i sina minsta beståndsdelar och varje anställd gjordes till en utbytbar kugge. Under sådana omständigheter ges den enskilde anställdes produktivitet i första hand av tekniken, och lönen blir ett mindre viktigt instrument för att påverka den individuella produktiviteten. I ett sådant system fungerar sannolikt den solidariska lönepolitiken relativt väl.

Mycket tyder emellertid på att arbetsorganisationen nu genomgår en snabb förändring, särskilt i de högteknologiska sektorerna. I den nya posttayloristiska arbetsorganisation som växer fram är inte de anställda längre utbytbara kuggar, utan arbetet präglas av samarbete, fortgående kompetensutveckling och hög flexibilitet. Då blir inte längre solidarisk lönepolitik, särskilt om den betyder en allmän utjämning av lönerna, en lämplig strategi för att åstadkomma en snabb produktivitetsutveckling.⁵⁴ Lönestrukturen bör istället i ökande utsträckning utformas på ett sådant sätt att personalens motivation att fortlöpande öka sin kompetens blir hög. Under sådana omständigheter blir "lika livslön för lika kompetensutveckling" en bättre formel än "lika lön för lika arbete" för den som väljer att lägga stor vikt vid solidaritetsaspekten i lönebildningen

Som avslutning på diskussionen om ålderslöneprofiler och dess tillämplighet på svenska förhållanden ska betonas att det finns andra hänsyn att ta än de jag diskuterat här, vilket gör att en Lazearsk löneprofil naturligtvis inte alltid är den bästa. Däremot kan man nog hävda att vi i Sverige alltför mycket betonat produktivitetsfördelarna av en hög rörlighet, och inte beaktat vikten av att väga in varaktighetens betydelse för att man ska få till stånd en god produktivitetsutveckling i många jobb. Vad som därför är viktigt är att få bort institutionella hinder för lönesystem med brantare ålderslöneprofiler.

Svårigheter att förändra de relativa lönerna

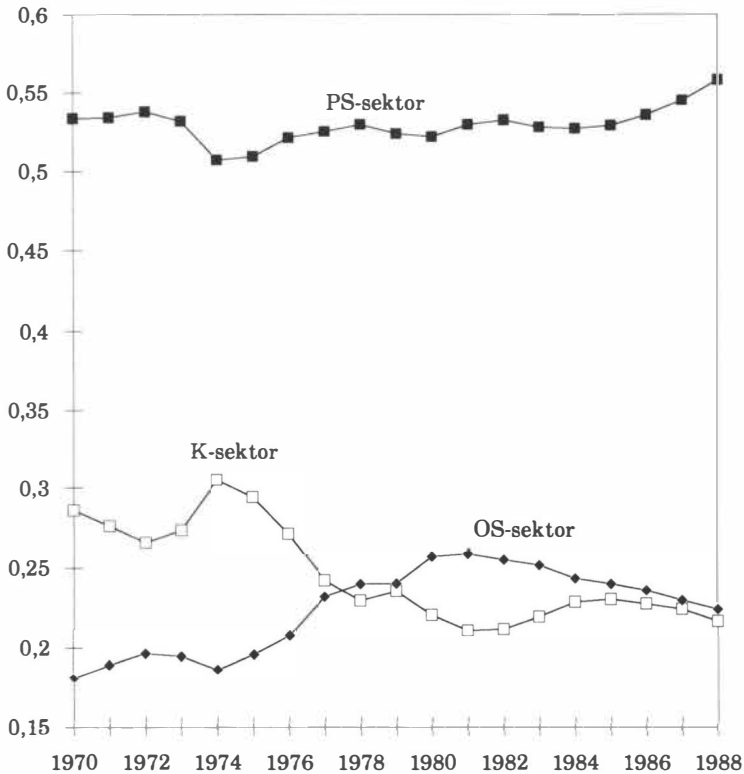
Vi har i de föregående avsnitten kunnat konstatera att en stigande ålderslöneprofil i många fall kan vara en viktig drivkraft för den anställde att dels upprätthålla en god arbetsinsats, dels fortgående öka den egna kompetensen via vidareutbildning och förkovran i arbetet. Slutresultatet kan förväntas bli en högre real livslön än vad som blir fallet vid en mycket platt ålderslöneprofil, något som är särskilt vanligt bland de kollektivanställda i Sverige.

En stigande ålderslöneprofil kan således vara ett effektivt medel för att underlätta en allmänt god produktivitetstillväxt, men samtidigt krävs det i en dynamisk ekonomi hela tiden en fortgående strukturomvandling, dvs en överflyttning av arbetskraft (och kapital) från stagnerande till expanderande näringsgrenar. För att detta ska kunna ske någorlunda effektivt behövs ett lönebildningssystem som tillåter förskjutningar i de relativa lönerna. I detta avseende förefaller det ha varit särskilt stora svagheter inbyggda i det svenska lönebildningssystemet, vilket inte minst illustreras av vad som hände efter 1981–82 års devalveringar.

Huvudsyftet med de svenska devalveringarna i början av 1980-talet på sammanlagt 25 procent var att få till stånd en relativ utbyggnad av den konkurrensutsatta sektorn. Med hjälp av en nedskrivning av den svenska kronan önskade man åstadkomma en överföring av resurser från den skyddade (S-) sektorn till den konkurrensutsatta (K-) sektorn.

Devalveringarna var lyckosamma i den meningen att Sveriges kostnadsläge i förhållande till omvärldens sänktes mycket kraftigt; den relativa arbetskostnaden per producerad enhet sjönk omgående i princip med devalveringsprocenten, dvs kortsiktigt in-tecknades inte alls det extra löneutrymme som skapades genom devalveringarna. Det är över huvud taget slående hur länge den kostnadsfördel som skapades av devalveringarna blev bestående.

Figur 5.4 Respektive sektors andel av förädlingsvärdet 1980–88

Källa: SCB

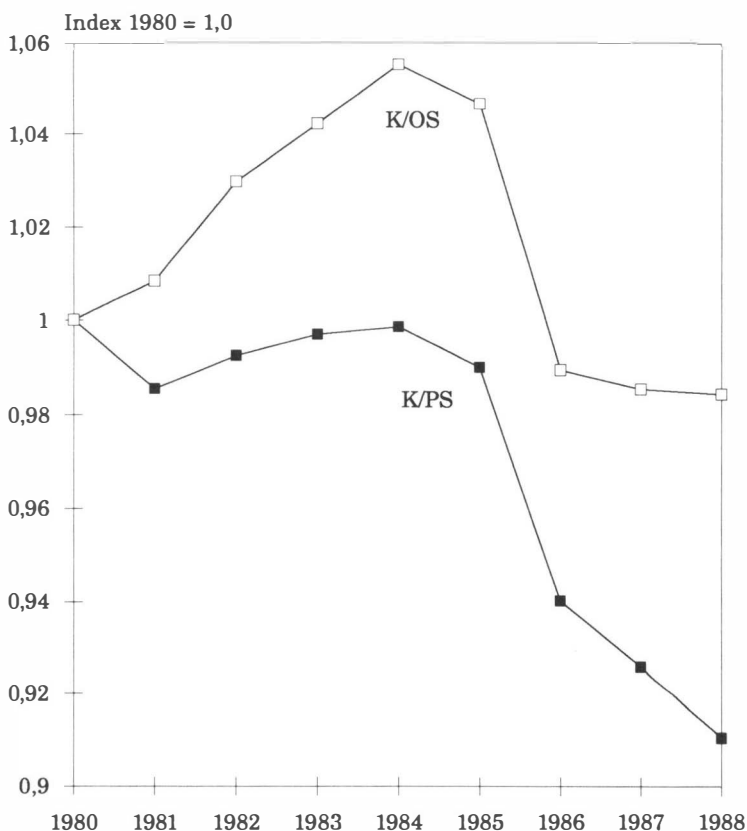
Men tyvärr visade det sig att denna sänkning av Sveriges relativa kostnadsläge inte var en tillräcklig förutsättning för att åstadkomma en relativ utbyggnad av K-sektorn. Som framgår av *figur 5.4* ökade visserligen dess andel av förädlingsvärdet med en dryg procentenhet åren 1983–84 men hade 1988 återigen fallit tillbaka till 1982 års nivå. Detta trots att den offentliga skyddade (OS-) sektorns andel av förädlingsvärdet minskade med dryga tre procentenheter efter devalveringarna. Fr o m 1985 motverkades

detta av en kraftig tillväxt i den privata skyddade (PS-) sektorn. Vad gäller sysselsättningen skedde inte ens en tillfällig överföring av resurser till K-sektorn. Dess andel av antalet arbetade timmar låg i stort sett stilla på 21–22 procent efter 1981–82 års devalveringar, åtminstone fram till 1988. Under den ekonomiska krisen 1991–92 har dess andel av sysselsättningen fallit tillbaka.

Kombinationen av en kraftigt undervärderad krona och en omsvängning i den internationella konjunkturen i slutet av 1982 ledde till en snabb uppgång i kapacitetsutnyttjandet i industrin och därmed också till en smärre ökning i K-sektorns andel av produktionen. Men så snart svensk ekonomi närmade sig full sysselsättning vände utvecklingen. För att i detta läge få till stånd en relativ utbyggnad av K-sektorn hade det varit nödvändigt att priset på K-sektorns produktion stigit i förhållande till produktionen i den skyddade (S-) sektorn. En sådan relativprisförskjutning hade möjliggjort en ökning av både det relativa löne- och vinstläget i K-sektorn och därmed hade den önskade resursöverföringen kunnat genomföras. Som vi ser i *figur 5.5* kom någon sådan relativprisförskjutning aldrig till stånd; K-sektorns relativpris gentemot PS-sektorn kom aldrig att överstiga 1980 års nivå och efter 1984 var dess relativprisutveckling mycket ogynnsam i förhållande till både PS- och OS-sektorn. Därmed blev det heller inte möjligt för K-sektorn att dra till sig resurser från resten av ekonomin, trots en internationellt sett mycket god konkurrenskraft.

Samma bild framkommer vid en direktjämförelse av lönenivåer för både arbetare och tjänstemän i industrin jämfört med olika näringsgrenar i den skyddade sektorn såsom framgår av *tabell 5.6*. I något fall skedde smärre temporära sänkningar, men inte i något fall har relativlönen sjunkit vare sig för tjänstemän eller arbetare i S-sektorn mellan 1982 och 1989. Om vi analyserar förändringar av lönerelationerna mellan näringsgrenar inom K-sektorn under de senaste 20 åren är det också slående vilka små förändringar som skett i lönestrukturen trots den

Figur 5.5 K-sektorns relativprisutveckling gentemot PS- och OS-sektorn 1980–88

Relativpriset har beräknats som kvoten av respektive sektors implicita prisindex för förädlingsvärdet.

Källa: SCB.

kraftiga strukturomvandlingen. T ex har relativlönen i transportmedelsindustrin i princip varit helt oförändrad under hela 1970- och 80-talen trots dess snabba expansion.⁵⁵ En rimlig slutsats av detta är att incitamenten i form av löneökningar att flytta från krympande till expanderande näringsgrenar inom K-sektorn varit små.

Tabell 5.6 Relativlöner inom olika näringsgrenar mellan K- och S-sektor 1982, 1985 och 1989 (Gruvor och tillverkningsindustri = 100)

Näringsgren	1982		1985		1989	
	Arb	Tjm	Arb	Tjm	Arb	Tjm
Byggnadsverksamhet	113	94	108	94	117	94
Varuhandel	77	96	76	97	88	98
Åkeriverksamhet	87	—	87	—	92	—
Reparationer av fordon m m	91	88	90	88	92	90
Stuveriverksamhet	118	73	121	73	122	75

Källa: SCB, Löner och sysselsättning inom privat sektor 1989.

I slutet av 1970-talet försiggick en livaktig diskussion inom LO och SAF om det önskvärda i att höja industrins relativlöner. Bland annat fanns ett förslag om s k icke nivåhöjande lönepåslag (INL) där syftet var att med hjälp av en extra lönepott på 1 procent per år i tio år åstadkomma en permanent relativökning av industriarbetarlönerna med 10 procent. Detta motiverades både av att industrin behövde dra till sig mer arbetskraft och av att industriarbetets minskade attraktionskraft i allmänhet krävde en högre relativlön. Denna idé omintetgjordes genom att de kommunalanställda fick samma konstruktion i sitt avtal. INL skrinlades definitivt i och med arbetsmarknadskonflikten 1980, vilken ytterst var en kamp mellan de privat- och offentliganställda inom LO. På samma sätt förefaller motståndet mot relativlöneförskjutningar på tjänstemannasidan ha förstärkts under 1980-talet. Preliminära studier av förskjutningar i lönerelationerna mellan PS-, OS- och K-sektorerna efter 1982 visar att dessa ligger inom den statistiska felmarginalen. Under kortare perioder har förskjutningar förekommit, men efter hand har motkrafter uppstått som återställt de ursprungliga lönerelationerna.

Den allmänna överhettningen i svensk ekonomi under senare delen av 1980-talet bidrog starkt till att förhindra

samhällsekonomiskt önskvärda förskjutningar i relativlöner (och vinster). Det blev lätt för eftersläpande grupper att kräva kompensation och arbetsgivarna inom K-sektorn trängdes från två håll. En ökning av de egna anställdas löner gav inte utdelning i form av förbättrade relativlöner och därmed förbättrade rekryteringsmöjligheter. Dessutom krävde SAF att löneökningarna inom enskilda företag inte överskred vissa internt överenskomna gränser. Det finns flera exempel på hur medlemsföretag drabbats av vitesförelägganden då man överskridit den internt avtalade nivån. Således varken kunde eller fann de företag som mest gynnades av devalveringarna det mödan värt att höja sina löner och därmed locka över arbetskraft från resten av ekonomin. Detta visar att när väl den externa konkurrenskraften återställts är det den *interna* konkurrenskraften, priset för K-sektorns produkter i relation till S-sektorns produkter, som är avgörande för K-sektorns tillväxtkraft.

Dessa erfarenheter visar med all önskvärd tydlighet vikten av att det svenska lönebildningssystemet reformeras på ett sådant sätt att nödvändiga förskjutningar i relativa löner blir möjliga. Inte minst har industrins svårigheter att rekrytera och behålla arbetskraft under 1980-talet visat att industrins relativlöner behöver öka betydligt. En ökning av industrins relativlöner i kombination med en avsevärt brantare löneprofil över livscykeln skulle både minska personalomsättningen och förbättra incitamenten till kompetensutveckling inom industrin. Det ska dock betonas att det inte är förskjutningar i de relativa lönerna i sig som är önskvärda utan borttagandet av de institutionella hinder på lönebildningens område som kraftigt försvårar förskjutningar i relativa löner när detta är önskvärt.

Varför har Sverige tillväxtproblem?

Vi såg i föregående kapitel att traditionella förklaringar till Sveriges låga tillväxt sannolikt är otillräckliga. För att

få en grundligare förståelse för det svenska tillväxtproblemet är det fruktbart att studera incitamenten för individuella beslut att tillämpa *och* utveckla ny teknik. Avgörande faktorer här är hur entreprenörskapet kanaliseras och uppbyggnaden och utnyttjandet av humankapitalet.

Både utbuds- och en efterfrågesidan måste beaktas om man vill stimulera humankapitalbildningen. Utan ett utbud av möjligheter till både formell och informell utbildning från den offentliga såväl som den privata sektorn kan inte humankapitalbildningen bli effektiv. Men för att få avsedd effekt på den tekniska utvecklingen och tillväxten krävs goda incitament för individen att efterfråga en högkvalitativ utbildning och att sedan utnyttja det uppbyggda humankapitalet så effektivt som möjligt. Dessutom blir det på längre sikt mycket svårt att upprätthålla kvaliteten i utbildningssystemet om studenterna inte får en rimlig avkastning på sin investering. Myndigheterna får heller inte tillgång till information om vad som är en adekvat dimensionering av och inriktning på utbildningssystemen, när studenternas val i hög grad styrs av avkastningar för olika verksamheter som inte bestäms marknadsmässigt eller där den (potentiella) samhällsekonomiska avkastningen på humankapitalbildning så kraftigt överstiger den privatekonomiska att studenterna inte i tillräcklig grad dras till produktiva utbildningar.

Som vi sett i detta kapitel har incitamenten att skaffa sig en produktiv utbildning efter hand försvagats i Sverige, särskilt vid en jämförelse med våra viktigaste konkurrensländer. Tillgängliga studier ger vid handen att utbildningspremien är internationellt sett låg i Sverige, den ligger på knappt hälften av nivån i jämförbara länder. På samma sätt har löneprofilen över individens livscykel, särskilt bland de kollektivanställda, blivit mycket flack. Denna utveckling är åtminstone delvis en icke-förutsedd effekt av den solidariska lönepolitiken, vilken minskar utbildningsinvesteringarna på samma sätt som en progressiv inkomstskatt gör.⁵⁶

Trots att humankapitalet är ”billigt” genom att avkast-

ningen på utbildning är låg i Sverige leder således inte detta till att våra komparativa fördelar i humankapitalintensiv produktion ökar. De negativa effekterna av en låg avkastning på utbildning dominerar: antalet utbildade blir färre, studieintensiteten blir sannolikt lägre, humankapitalet utnyttjas sämre och vidareutvecklas i mindre grad.

Den nya arbetsorganisation med "det utvecklande arbetet" i centrum ställer betydligt högre krav på den enskildes kompetensnivå än den tidigare mer tayloristiskt inspirerade arbetsorganisationen. Därför krävs både högre formell utbildning och en ökad vilja till kontinuerlig vidareutbildning hos den anställde. Dessutom måste entreprenörskapet tillvaratagas bättre i framtiden så att det leds in på samhällligt produktiva banor. Häri ligger sannolikt en viktig nyckel till att Sverige återigen ska växla in på en tillfredsställande tillväxtbana; om vi på nytt ska kunna öka tillväxttakten till en nivå jämförbar med övriga industriländers är förbättrade incitament till investeringar i humankapital och ett produktivt entreprenörskap ett viktigt inslag i politiken.

En sådan politik är inte oförenlig med strävan efter en jämn inkomstfördelning. Men istället för att motverka incitamenten till ökad utbildning krävs kraftfulla insatser för att se till att ökningen i humankapitalet blir någorlunda jämnt fördelad i samhället. Annars finns också risken att humankapitalets fördelning blir så skev att det uppkommer starka sociala spänningar som helt eller delvis upphäver den positiva tillväxteffekten av den ökade humankapitalbildningen.

Sammanfattning och slutsatser

En grundlig genomgång av datamaterial och analysmetoder leder till slutsatsen att Sverige – efter en rekordartad tillväxt 1870–1970 – i tillväxthänseende halkat efter andra jämförbara länder efter 1970. Eftersläpningen blir särskilt markerad fr o m 1987. Dessutom visar det sig att den tillväxt vi haft under 1970- och 80-talen i hög grad varit ett resultat av ökade insatser av arbete och kapital snarare än av en snabb ökning i den totala faktorproduktiviteten. Särskilt under 1980-talet har tillväxten i stor utsträckning burits upp av en snabb ökning i antalet arbetade timmar. Ökat arbete har delvis fått ersätta kapital. Detta är bl a en följd av att devalveringspolitiken sänkte priset på arbetskraft i förhållande till kapital.

Den långsamma tillväxten ska inte ses som en naturlig följd av att Sverige är ett rikt land. För det första hör inte Sverige till de allra rikaste länderna utan är numera ett genomsnittligt OECD-land. Det finns heller inget stöd för en sådan syn i modern tillväxtteori. Slutligen går det heller inte att finna statistiska belägg för ett negativt samband mellan ursprunglig inkomstnivå och tillväxttakt mellan världens länder – istället fortsätter klyftan mellan rika och fattiga länder att vidgas.

I kapitel 3 analyserades huruvida en trovärdig förklaring till Sveriges eftersläpning i tillväxthänseende kan vara av att vi i början av 1970-talet tillhörde gruppen av

de allra rikaste länderna i världen. Denna förklaring avfärdas i kapitlet. Såväl den utvidgade neoklassiska tillväxteorin som den endogena tillväxtteorin pekar på att det är fullt möjligt att tillväxttakten är oberoende av inkomstnivån i utgångsläget. Upphinnareffekten förefaller heller inte vara verksam längre, åtminstone inte i de branscher som är utsatta för internationell konkurrens. Ny teknologi sprids mycket snabbt i dessa branscher, vilket innebär att det åtminstone bland de rikare OECD-länderna inte längre är möjligt att få en extra snabb tillväxt genom att dra nytta av att i utgångsläget befinna sig på en lägre teknologisk nivå än de mest avancerade länderna.

I kapitel 4 analyserades några viktiga delförklaringar till Sveriges svaga tillväxt. En viktig delförklaring är att investeringarnas inriktning varit felaktig; en alltför stor andel av investeringarna har utgjorts av fastigheter och en alltför liten del har gått till att förbättra infrastrukturen. Vidare har resursanvändningen med all sannolikhet snedvridits genom illa fungerande marknader på grund av stora skatteklar orsakade av en vid en internationell jämförelse mycket stor omfattning på den offentliga sektorn, omfattande regleringar och för lite konkurrens.

Dessa delförklaringar till den låga tillväxten är dock inte tillräckliga. För att få en mer heltäckande förståelse för vårt tillväxtproblem argumenterar jag att det är nödvändigt att explicit fokusera på skillnader i individuella beslut att tillämpa och utveckla ny teknik. Avgörande insatsfaktorer i detta sammanhang är entreprenörskap och humankapital. När det gäller både utvecklande och utnyttjande av båda dessa produktionsfaktorer blev betingelserna i Sverige efter hand ogynnsamma.

Entreprenörskap är en talang snarare än förvärvade kunskaper. Likafullt är det en produktionsfaktor som bör användas så produktivt som möjligt. Formella och informella regler i samhället avgör om entreprenörskap tar sig uttryck i för samhället mer eller mindre produktiva former. Som vi sett i kapitel 5 finns det många indikationer på att privilegiejakt varit – särskilt i förhållande till ar-

betsinsatsen – relativt sett lönsamt i Sverige under de senaste två decennierna. Detta har med stor sannolikhet påverkat den ekonomiska tillväxten negativt.

Modern forskning ger starka belägg för att humankapitalet spelar en avgörande roll för tillväxten. Tillgängliga studier tyder t o m på att investeringar i humankapital mycket väl kan vara en viktigare förklaringsfaktor till den ekonomiska tillväxten än den fysiska kapitalbildningen. I analysen i denna bok anläggs genomgående ett incitamentsperspektiv på humankapitalets uppbyggnad och utnyttjande i Sverige.

De studier som gjorts visar att avkastningen på investeringar i utbildning i ett internationellt perspektiv blivit extremt låg i Sverige. Detta kan ha lett till att utbildningssystemet fått allt större inslag av konsumtion och till en försvagning av incitamenten att vilja investera i en utbildning med hög samhällsekonomisk avkastning. På grund av de långa investeringsperioderna och den kraftiga tidsförskjutningen i sambandet mellan utbildning och produktivitet, får den process mot försvagade utbildningsincitament som inleddes på 1960-talet sina huvudsakliga effekter på tillväxten under 1980- och 1990-talen. Detta gör att även om den tendens till ökade utbildningspremier vi tycker oss observera i början av 1990-talet visar sig vara riktig (inga studier finns ännu) tar det lång tid innan de positiva effekterna på tillväxten realiserar; det kommer under överskådlig tid att vara så att huvuddelen av de sysselsatta fattat sina utbildningsinvesteringsbeslut på andra premisser.

Men som vi också konstaterat är en hög utbildningspremie inte ett tillräckligt villkor för att det uppbyggda humankapitalet också ska utnyttjas så effektivt som möjligt. Löneprofilens utseende är viktig för att ge individen incitament att utnyttja och vidareutveckla sitt humankapital på ett optimalt sätt.

Lönens åldersprofil har under de senaste decennierna blivit avsevärt flackare i Sverige, inte minst har ungdomslönerna höjts kraftigt. Som vi sett talar emellertid mycket

för att en stigande ålderslöneprofil är viktig för att motivera den anställda till vidareutbildning och produktivitetshöjande insatser. Vidare tyder analysen av vad som hänt efter 1981–82 års devalveringar på att det svenska lönebildningssystemet har haft mycket svårt att åstadkomma nödvändiga förskjutningar i de relativa lönerna mellan olika sektorer. Därmed blev drivkrafterna till överflyttning av arbetskraft (och kapital) till den konkurrensutsatta sektorn, vilket var huvudsyftet med devalveringarna i början av 1980-talet, näst intill obefintliga.

En viktig slutsats av analysen av humankapitalets betydelse för tillväxten är att åtgärder som leder till att humankapitalet utvecklas och utnyttjas bättre snabbt måste vidtagas. Högre utbildningspremier i lönesättningen och brantare ålderslöneprofiler kan skapa incitament till detta och samtidigt göra Sverige mer konkurrenskraftigt på en alltmer internationaliserad arbetsmarknad. I kombination med de positiva tillväxteffekter som kan förväntas av de avregleringar och förändringar i skattesystemet som genomförts finns det då goda möjligheter att den långsiktiga tillväxttakten i svensk ekonomi återigen hamnar på *samma* nivå som i jämförbara länder. Samtidigt är det dock viktigt att humankapitalets fördelning inte blir så skev att det uppkommer starka sociala spänningar som helt eller delvis upphäver den positiva tillväxteffekten av den ökade humankapitalbildningen.

- 1 Detta bekräftas också i de resultat avseende Sverige jämfört med övriga OECD-länder som erhålls av Dowrick och Nguyen (1989).
- 2 Produktivitetstillväxten i dessa fyra länder under 1950–73 var 2,9 procent per år. Om vi bara utesluter Japan och Tyskland, två länder vars arbetsproduktivitet ungefärligen halverades mellan 1938 och 1950, var den genomsnittliga produktivitetsökningstakten i övriga 14 länder 3,9 procent, dvs 0,3 procent lägre än den svenska ökningstakten.
- 3 Varför det inte är rimligt att, som ibland föreslås, bara jämföra Sverige med de allra rikaste industriländerna utvecklas närmare i nästa kapitel.
- 4 I några industriländer görs ett antagande om en positiv produktivitet utveckling i offentlig sektor. Produktivitetsdelegationen (1991, s 115–117) visar att effekten på den svenska tillväxten blir i det närmaste försumbar om Sverige istället i likhet med Tyskland skulle anta en årlig ökning i den offentliga sektorns produktivitet på 0,5 procent.
- 5 Det krävs också att ökningen är större än den undanträngning av näringslivet som kan ha orsakats av expansionen i den offentliga verksamheten.
- 6 *Statlig tjänsteproduktion, Produktionsutvecklingen 1960–1980*. Rapport 1985:12 från Statskontoret, Stockholm.
- 7 *Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Ds Fi 1985:3. Stockholm: Liber.
- 8 Före 1977 finns inte motsvarande data, utan ovägda genomsnitt måste användas. Under perioden 1970–77 ökade BNP per sysselsatt med 1,3 procent per år i Sverige jämfört med en årlig ökning på ca 2,8 procent för ovägda genomsnitt inom OECD, OECD Europa och små europeiska länder.
- 9 OECD Employment Outlook, juli 1991.
- 10 Detta kapitel bygger i första hand på Hansson och Henrekson (1992).
- 11 Detta har visats statistiskt av bl a Barro (1991) och Man-kiw, Romer och Weil (1990).
- 12 Om vi antar att produktionsfunktionen är av Cobb-Douglas typ med konstant skalavkastning ges tillväxttalen i pro-

duktionen per capita av

$$(1) \hat{y} = \alpha \hat{k}$$

dvs den är direkt proportionell mot tillväxten i kapitalstocken per capita.

Kapitalstockens tillväxttakt är

$$(2) \hat{K} = \hat{k} = \frac{I}{K} - \delta = sAL^{1-\alpha}K^{\alpha-1} - \delta = sAk^{\alpha-1} - \delta, \alpha < 1$$

där A är teknologinivån, s är sparkvoten och L är befolkningen (arbetskraften). Eftersom $\alpha - 1 < 0$, betyder detta att ju större kapitalstocken är desto långsammare är dess tillväxttakt för att slutligen gå mot nolltillväxt i den långsiktiga jämvikten.

13 Eftersom $\rho_i = \hat{k}_i$ enligt (2) i fotnot 12, gäller att $\hat{y}_i = \alpha_i \rho_i$.

14 Det bör påpekas att vid fria internationella kapitalrörelser kan en snabb tillväxt uppnås i det fattiga landet trots att sparkvoten är lägre.

15 Tillväxten i produktionen per capita blir i denna modell

$$(3) \hat{y}_i = \alpha \hat{k}_i + \lambda_i, i = F, R$$

λ är takten i den tekniska utvecklingen. Insättning av (2) i fotnot 12 i (3) ger

$$(4) \hat{y}_i = \alpha (s_i A_i k_i^{\alpha-1} - \delta) + \lambda_i$$

Per capitainkomsterna konvergerar om det fattiga landet har lägre kapitalintensitet (gäller definitionsmässigt), högre sparkvot, högre teknologinivå eller snabbare teknisk utveckling.

16 Lucas (1988) och Romer (1986) är banbrytande artiklar på området.

17 Ett exempel på en produktionsfunktion där kapitalet har konstant skalavkastning är $Y = AK$. Kapitalstockens tillväxttakt är konstant

$$(5) \hat{K} = \hat{k} = \frac{I}{K} - \delta = sA - \delta$$

och bestäms av sparkvot, teknologinivå och kapitalets förslitningstakt.

18 Barro och Sala-i-Martin (1990) finner stöd för absolut konvergens när de studerar tillväxten i USA:s stater. Till skillnad från länder kan dessa antas konvergera mot samma slutjämvikt.

- 19 Se också Hansson och Lundberg (1991b).
- 20 Humankapitalet har en central funktion i ett flertal av de endogena tillväxtmodellerna, se t ex Lucas (1988) och Romer (1990).
- 21 Däremot är det tydligt att investeringsnedgången under slutet av 1970-talet och första hälften av 1980-talet blev kraftigare i Sverige än i övriga industriländer. Samtidigt var det under denna period – devalveringsepisoden – som den svenska ekonomin hade en tillväxt- och produktivitetsökningstakt jämförbar med omvärldens. Detta berodde på att kapacitetsutnyttjandet var lågt, och det är därför troligt att kraftigt ökade investeringar då endast i mindre utsträckning skulle ökat den ekonomiska tillväxten.
- 22 Detta synsätt förs också fram av Produktivitetsdelegationen (1991) som en orsak till den långsamma ökningen av produktiviteten.
- 23 Se t ex Romer (1986).
- 24 Detta innebar att ca 100 000 lägenheter per år skulle färdigställas under andra hälften av 1960-talet och första hälften av 1970-talet.
- 25 Även vid en internationell jämförelse var byggnadsinvesteringarnas andel av de totala investeringarna mycket hög i Sverige. Enligt OECD (National Accounts, Volume II, 1991) var byggnadsinvesteringarnas andel av de totala investeringarna i genomsnitt för 1980-talet 57 procent i Sverige. Det ovägda genomsnittet för samtliga OECD-länder var 47 procent, och endast fyra OECD-länder hade en högre byggnadsinvesteringsandel än den svenska.
- 26 Se t ex Söderström (1986, 1988).
- 27 SOU 1992:19, sid 329.
- 28 Enligt 1992 års finansplan.
- 29 Se vidare Romer (1987).
- 30 Se t ex Söderström (1986).
- 31 För en mer omfattande diskussion av hur utbildningssystemets kvalitet utvecklats hänvisas till Produktivitetsdelegationen (1991, sid 183–188) och Fägerlind (1991).
- 32 Se Ricketts (1987, kap 3) för en bra översikt av hur entreprenören behandlats inom nationalekonomin.
- 33 Mycket närbesläktade idéer utvecklas av Rosenberg och Birdzell (1991). Casson (1982) är en annan forskare som analyserar entreprenörens roll för tillväxten. Han betonar

mer vilka faktorer som bestämmer i vilken utsträckning de *potentiella* entreprenörerna faktiskt verkar som entreprenörer. De viktigaste bestämningsfaktorerna för "utbudet" av entreprenörer är enligt Casson samhällets förändringstakt och tillgången till finansiella resurser (egen förmögenhet, riskkapital).

- 34 Detta behandlas mer i detalj i Söderström (1988).
- 35 Den andel av sysselsättningen som ligger inom storföretag är extremt stor i Sverige. År 1986 låg 60,4 procent av sysselsättningen i företag med fler än 500 anställda. Motsvarande siffra för EG-länderna var 30,4 procent (SOU 1992:19, sid 308).
- 36 Antalet anställda i intresseorganisationer fördubblades mellan 1960 och 1980. Antalet uppgick 1980 till närmare 16 000, därefter finns inga uppgifter över utvecklingen.
- 37 Det är svårt att med exakthet beräkna hur stor andel av lönesumman som utgörs av avkastning på humankapital. Mankiw, Romer och Weill (1990) bedömer att andelen ligger någonstans mellan 50 och 70 procent.
- 38 Mincer (1984).
- 39 Denna bittra erfarenhet har inte minst SIDA gjort i de fall där man satsat på tekniskt avancerade utvecklingsprojekt med hög kapitalintensitet. Bai-Bang projektet i Vietnam är kanske det mest kända.
- 40 Landell och Victorsson (1991, kap 2).
- 41 Nyare forskning ger stöd för hypotesen att ny teknik kräver ökad utbildning, snarare än att kunskapen är "inbyggd" i tekniken och jobben efter hand blir allt enklare. Se Mincer (1991).
- 42 LO (1991).
- 43 LO (1989, sid 21–24).
- 44 Se t ex Willis (1986).
- 45 Jämför t ex Willis (1986) och Psacharopoulos (1985) och Murphy och Welch (1989) och Blackburn (1990) för utvecklingen i USA.
- 46 För att helt rättvisande kunna jämföra avkastningen på utbildning i olika länder skulle vi behöva uppgifter på i vad mån kostnaderna för utbildningen subventioneras av staten, t ex i form av studiebidrag, eller inga respektive låga skolavgifter.
- 47 Med detta synsätt framstår det inte längre som en paradox

- att vi har köer till att komma in på universitet och högskolor trots att avkastningen på utbildning är låg.
- 48 Detta behöver inte betyda att individerna inte efterfrågar utbildning överhuvudtaget. Exempelvis kan en högre utbildning fortfarande vara en nödvändig förutsättning för att uppnå en viss social position som individen eftersträvar. Poängen här är att om individen efterfrågar utbildning av detta skäl blir med största sannolikhet den eftersträvade tillväxteffekten mindre.
- 49 Mincer (1984).
- 50 Becker (1964).
- 51 Landell och Victorsson (1991, sid 25).
- 52 Som framgår av Skedinger (1991) har ålderslöneprofilen blivit flackare sedan början av 1970-talet.
- 53 Se t ex 1951 års LO-rapport *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen* eller Söderström (1986).
- 54 Osterman (1991) ger en omfattande redogörelse för vad denna nya arbetsorganisation, vad han kallar den "transformerade" modellen, innebär.
- 55 Se också Björklund (1986b).
- 56 Se också Jorgenson och Fraumeni (1992).

Referenser

- Abramovitz, M. (1986), "Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind", *Journal of Economic History*, 46(2), 385–406.
- Aschauer, D.A. (1988), "Is Public Expenditure Productive?", *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177–200.
- Aschauer, D.A. (1991), "Infrastructure: America's Third Deficit", *Challenge*, mars–april, 39–64.
- Barro, R.J. (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407–443.
- Barro, R.J. och Sala-i-Martin, X. (1991), "Economic Growth and Convergence across the United States", NBER Working Paper No. 3419.
- Baumol, W.J. (1986), "Productivity Growth, Convergence, and Welfare", *American Economic Review*, 76(5), 1072–1085.
- Baumol, W.J. (1990), "Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive", *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921.
- Becker, G.S. (1964), *Human Capital*, New York: Columbia University Press.
- Bentzel, R. (1991), "Produktivitetens utvecklingen under 1970- och 80-talen", i Hjalmarsson, L. (red.), *Kapitalbildning, kapitalutnyttjande och produktivitet*, Expertrapport nr 3 till Produktivitetsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Bergman, L. och Hansson, B. (1992), "Vad säger måtten på produktivitetens utvecklingen?", i Bergman, L. (red.), *Produktivitet & ekonomisk tillväxt*, Ekonomiska Rådets Årsbok 1991, Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- Bishop, J. (1991), "Produktivitet och kunskaper från utbildning", i Wadensjö, E. (red.), *Arbetskraft, arbetsmarknad och produktivitet*, Expertrapport nr 4 till Produktivitetsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Björklund, A. (1986a), "A Comment on 'The Wage Structure and the Functioning of the Labor Market'", i Siven, C.-H. (red.), *Unemployment in Europe*, Stockholm: Timbro.
- Björklund, A. (1986b), "Assessing the Decline of Wage Dispersion in Sweden", i *The Economics of Institutions and Markets*, Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.

- Björklund, A. och Åkerman, J. (1989), "Piece-Rates, On-the-job Training and the Wage-Tenure Profile", stencil, IUI, Stockholm.
- Blackburn, M.L. (1990), "What Can Explain the Increase in Earnings Inequality Among Males?", *Industrial Relations*, 29(3), 441–456.
- Casson, M. (1982), *The Entrepreneur and Economic Theory*, Oxford: Martin Robertson.
- De Long, J.B. (1988), "Productivity Growth, Convergence, and Welfare: Comment", *American Economic Review*, 78(5), 1138–1154.
- De Long, J.B. och Summers, L.H. (1991), "Equipment Investment and Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 445–530.
- Dowrick, S. och Nguyen, D.-T. (1989), "OECD Comparative Economic Growth 1950–85: Catch-Up and Convergence", *American Economic Review*, 79(5), 1010–1031.
- Edin, P.A. och Holmlund, B. (1991), "The Swedish Wage Structure: The Rise and Fall of Solidaristic Wage Policy", stencil, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Fornwall, M. (1991), "Sjunkande avkastning på utbildning", stencil, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Fägerlind, I. (1991), "Utbildningsstandarden i Sverige 1970–1990 och produktivitetsutvecklingen", i Wadensjö, E. (red.), *Arbetskraft, arbetsmarknad och produktivitet*, Expertrapport nr 4 till Produktivitetsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Gerschenkron, A. (1952), "Economic Backwardness in Historical Perspective", i Hoselitz, B. F. (red.), *The Progress of Underdeveloped Areas*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hansson, B. (1991), *Modelling Technical Change*, akademisk avhandling, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Hansson, I. (1984), "Marginal Cost of Public Funds for Different Tax Instruments and Government Expenditures", *Scandinavian Journal of Economics*, 86(2), 115–130.
- Hansson, P. och Henrekson, M. (1991), "Catching Up in Industrialized Countries: A Disaggregated Study", FIEF Working Paper No. 92, Stockholm.
- Hansson, P. och Henrekson, M. (1992), "Do Rich Countries

- Grow more Slowly?", *Skandinaviska Enskilda Banken Quarterly Review*, nr 1–2.
- Hansson, P. och Lundberg, L. (1991a), "Näringsstruktur, strukturomvandling och produktivitet", kapitel 5 i Hansson, P., Krafft, K., Lundberg, L. och Swedenborg, B., *Internationalisering och produktivitet*, Expertrapport nr 8 till Produktivtetsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Hansson, P. och Lundberg, L. (1991b), "Internationell konkurrens och produktivitetstillväxt", kapitel 6 i Hansson, P., Krafft, K., Lundberg, L. och Swedenborg, B., *Internationalisering och produktivitet*, Expertrapport nr 8 till Produktivtetsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Jorgenson, D.W. och Fraumeni, B.M. (1992), "Investeringar i utbildning och ekonomisk tillväxt i USA", i Bergman, L. (red.), *Produktivitet & ekonomisk tillväxt*, Ekonomiska Rådets Årsbok 1991, Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- Korpi, W. (1990a), "Halkar Sverige efter? Vår ekonomiska tillväxt och produktivitet i jämförande belysning", *Ekonomisk Debatt*, 18(5), 455–470.
- Korpi, W. (1990b), "Sveriges tillväxt följer de andra rikaste västländernas. Svar till SNS Konjunkturråd", *Ekonomisk Debatt*, 18(7), 666–674.
- Landell, E. och Victorsson, J. (1991), *Långt kvar till kunskapsamhället*, SIND 1991:2, Stockholm: Statens industriverk.
- Lazear, E. (1979), "Why is There Mandatory Retirement?", *Journal of Political Economy*, 87 (6), 1261–1284.
- Lazear, E. (1981), "Agency, Earnings Profiles, Productivity and Hours Restrictions", *American Economic Review*, 71 (4), 606–620.
- LO (1989), *Personalutbildning – överväganden och förslag*, Stockholm.
- LO (1991), *Heja blågult – om produktivitet och tillväxt i Sverige*, Stockholm.
- Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–22.
- Lucas, R.E. (1990), "Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?", *American Economic Review*, 80(2), 92–96.
- Maddison, A. (1982), *Phases of Capitalist Development*, Oxford: Oxford University Press.
- Magee, S.P., Brock, W.A. och Young, L. (1989), *Black Hole Tariffs and the Endogenous Policy Theory*, Cambridge: Cam-

- bridge University Press.
- Mankiw, N.G., Romer, D. och Weil, D.N. (1990), "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", NBER Working Paper No. 3541.
- Mincer, J. (1984), "Human Capital and Economic Growth", *Economics of Education Review*, 3(3), 195–205.
- Mincer, J. (1991), "Human Capital, Technology, and the Wage Structure. What Do Time Series Show?", stencil, Columbia University, New York.
- Mincer, J. och Higuchi, Y. (1988), "Wage Structures and Labor Turnover in the U.S. and in Japan", *Journal of the Japanese and International Economies*, 2 (2), 97–133.
- Murphy, K.M., Shleifer, A. och Vishny, R.W. (1991), "The Allocation of Talent: Implications for Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 503–530.
- Murphy, K. och Welch, F. (1989), "Wage Premiums for College Graduates. Recent Growth and Possible Explanations", *Educational Researcher*, maj, 17–26.
- Osterman, P. (1991), "Arbetsorganisation och produktivitet utveckling", i Wadensjö, E. (red.), *Arbetskraft, arbetsmarknad och produktivitet*, Expertrapport nr 4 till Produktivtetsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Produktivtetsdelegationen (1991), *Drivkrafter för produktivitet och välbstånd*, SOU 1991:82, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Psacharopoulos, G. (1985), "Returns to Education: A Further International Update and Implications", *Journal of Human Resources*, 20(4), 583–597.
- Ricketts, M. (1987), *The Economics of Business Enterprise: New Approaches to the Firm*, Brighton: Wheatsheaf Books.
- Romer, P. (1986), "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037.
- Romer, P. (1987), "Crazy Explanations for the Productivity Slowdown", i Fischer, S. (red.), *NBER Macroeconomics Annual*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Romer, P. (1990), "Endogenous Technical Change", *Journal of Political Economy*, 98(5), S71–S102.
- Rosenberg, N. och Birdzell, L.E. Jr (1991), *Västvärldens väg till välbstånd*, Stockholm: SNS Förlag.
- Skedinger, P. (1991), *Essays on Wage Formation, Employment, and Unemployment*, doktorsavhandling, Nationalekonomi

- miska institutionen, Uppsala universitet.
- Solow, R.M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.
- SOU 1992:19, *Långtidsutredningen 1992*, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Streissler, E. (1979), "Growth Models as Diffusion Processes: II. Empirical Illustrations", *Kyklos*, 32(3), 571–586.
- Summers, R. och Heston, A. (1991), "The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons, 1950–1988", *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 327–368.
- Swedenborg, B. (1991), "Svenska multinationella företag och produktiviteten", kapitel 8 i Hansson, P., Krafft, K., Lundberg, L. och Swedenborg, B., *Internationalisering och produktivitet*, Expertrapport nr 8 till Produktivitsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Söderström, H.T., red. (1986), *Nya spelregler för tillväxt*, Konjunkturrådets rapport 1986, Stockholm: SNS Förlag.
- Söderström, H.T., red. (1988), *Hur ska välfärden fördelas?*, Konjunkturrådets rapport 1988, Stockholm: SNS Förlag.
- Walfridsson, B. och Hjalmarsson, L. (1991), "Produktivitsutvecklingen inom svensk tillverkningsindustri 1964–1989", i Hjalmarsson, L. (red.), *Kapitalbildning, kapitalutnyttjande och produktivitet*, Expertrapport nr 3 till Produktivitsdelegationen, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Willis, R.J. (1986), "Wage Determinants: A Survey and Reinterpretation of Human Capital Earnings Functions", i Ashenfelter, O.C. och Layard, R. (red.), *Handbook of Labor Economics*, Amsterdam: North-Holland.

Register

- antal arbetade timmar 15,
53, 86
per yrkesaktiv 42
- arbetskraft 30, 61
- arbetslivserfarenhet 72—73
- arbetsmarknadsutbildning
60
- arbetsorganisation 70, 77
posttayloristisk 77
- arbetsproduktivitet 23, 37,
44
- arbetsutbud 42
- avkastning på utbildning
på vidareutbildning 66
på formell utbildning 67—
68
- avkastningskrav 46
- barnomsorg 16, 59
- befolkningsökning (tillväxt)
14, 21, 30
- BNP
per anställd 23
per arbetad timme 13
per capita 14, 20, 37
per capita i förhållande till
USA 28
per sysselsatt 15, 23
- Boston Consulting Group 11
- byggnadsinvesteringar 46
- byggsektorn 45, 52
- catching up* 34
- devalveringsepisoden 16, 17,
19, 23
- devalveringspolitikens effek-
ter 86
- endogen tillväxt 33 f, 87
- entreprenörskap 56—59, 84,
85, 87
spelregler 57 f
- exogen teknisk utveckling 33
- externa effekter
av fysisk kapitalbildning
45
av humankapitalbildning
60
- extern konkurrenskraft 83
- Fachhochschuleabschluss* 66
- fastighetssektorn 87
- fast växelkurs 17
- FoU 45
- full sysselsättning 76
- fysiskt kapital 33, 61
- förmögenhetsomfördelande
verksamheter 57
- förmögenhetsskapande verk-
samheter 57
- förvärvsfrekvens 20, 23, 41
- förädlingsvärde
per anställd 66
per sysselsatt 63
- gymnasiekompetens 65
- humankapital 54, 59—69,
84, 87
avkastning 67—69
ekonomisk tillväxt 61
extern effekt 60

- fördelning i befolkningen 89
- humankapitalbildning i den svenska modellen 75—77
- humankapitalets roll 60
- humankapitalinvesteringar 59, 61, 88
- incitament till investeringar i humankapital 85
- komparativa fördelar i humankapitalintensiv produktion 85
- hälsosektorn 17
- icke nivåhöjande lönepåslag (INL) 82
- illa fungerande marknader 50—51, 87
- industrisektorn 15
- högteknologisk industri 66
- lågteknologisk industri 65
- mellanteknologisk industri 65
- inflation 58
- infrastruktur 46—49, 87
- effekter på total faktorproduktivitet 47
- investeringar 40
- investeringarnas andel av BNP 48
- kapitalstocken 47
- inkomstelasticitet 58
- inkomstfördelning 85
- inkomstnivån i utgångsläget 39
- inkomst per capita 34
- innovationer 59, 60
- insatsfaktorer 15
- internationell konkurrens 38
- intern konkurrenskraft 83
- internräntan för att utbilda sig 67
- intresseorganisationer 59
- investeringar 33, 41
- i maskiner och utrustning 45
- inriktningen 53, 87
- som andel av BNP 44
- IQ-test 62
- japanisering av arbetsmarknaden 75
- kapital 30, 61
- ackumulation 32
- förlitning 30, 33
- kapitalanvändning per anställd 20
- kapitalbildning 26, 30
- kapitalstock per capita 30, 35
- marginalprodukt 30, 33
- kapitalintensitet 30, 32, 43, 64
- ökningstakt 53
- kapitalintensiv teknologi 45
- kollektivanställda 78
- konkurrenskraft inom humankapitalintensiv produktion 63—66
- konkurrensutsatt sektor 37, 78
- kommunalskatt 52
- konstant skalavkastning 33
- kontrakt med uppskjuten betalning 71
- konvergens 33, 36
- absolut 32, 34
- betingad 32, 34

- kunskap
 företagsspecifik 72, 75
 generell 72
- köpkraftsparitetsjusterad
 BNP per capita 15, 19, 40
- Lazearsk löneprofil 77
- livsmedelssektorn 52
- lobbyverksamhet 58
- långsiktig jämvikt 30, 31
- lönen som ett försäkringsinstrument 70
- löneprofil över livscykeln 72, 83, 88
 för industriarbetare 73
- Maddisons 16 länder 36
- miljonprogrammet 46
- multinationell koncern 64
- neoklassisk tillväxt 30 f, 34, 87
- OECD 11, 16, 19, 26, 44
- OECD Europa 11, 16, 19, 26
- OECD:s genomsnitt 20, 40
- offentliganställda 82
- offentlig sektor 15 f, 50, 87
- offentlig skyddad sektor 79
- omskolning 69
- privat skyddad sektor 80
- privilegiejakt 57, 87
- produktion per arbetad timme 23
- produktionsfaktorer 22, 40, 56, 60
- produktionsfunktion 32
- produktivitetsnivå 13, 34 f
- produktivitetsutveckling 15, 20 f, 77
- produktivitetssökningstakt (tillväxt) 26, 64
- progressiv inkomstskatt 84
- proxy 34
- reallön 67
- relativa löner 78, 83, 89
 i industrin 83
- relativt kostnadsläge 79
- Rehn-Meidnerska modellen 76
- rekryteringsmöjligheter 83
- relativ efterblivenhet 34
- rent seeking* 57
- räntesubventioner 46
- samhällelig förmåga 35, 39
- samhällsekonomisk avkastning 88
- senioritet 70
- skalfördelar 48
- skatteklar 40, 50, 52, 54, 87
- skatteplanering 58
- skattereformen 50, 54
- skyddad sektor 37, 78
- små europeiska länder 16
- social capability* 35
- socialförsäkringsregler 59
- solidarisk lönepolitik 75 f
- sparande 30
- sparkvot 33
- spelregler 57
- stabil prisnivå 76
- steady state* 31
- storföretag 58
- strukturomvandling 76, 78, 81
- sysselsättning 41
- taylorism 76
- teknisk utveckling 32, 54, 64

teknologi
-gap 38
-lån 35
-nivå 33

tillverkningsindustrin 15,
26, 45

tillväxt
i BNP 17 f
i BNP per capita 17 f
Sveriges eftersläpning 53

total faktorproduktivitet 20,
22, 38, 41, 86

total marginaleffekt 52

ungdomslöner 88

upphinnarfaktorn 20, 22,
34—38, 87

utbildning
efterfrågan 63, 84
formell skolutbildning 59
högskoleutbildning inom
industrin 66
incitament till utbildning
69
insats 61—62
intensitet i utbildningen
85
kvalitet 56, 69
resultat 61—62
Sveriges relativa utbild-
ningsnivå 65—66
utbud 84
vidareutbildning på jobbet
60, 69—72, 89

utbildningspremie 67, 84, 89
internationellt 67
i Sverige 68

utländska direktinvestering-
ar 36

utvecklingsblock 48

vård- och omsorgssektorn 52

åldringsvård 16
ålderslöneprofil 70 f, 78

äganderätter 57

Sveriges tillväxtproblem

Den svenska ekonomin har i två årtionden plågats av makroekonomiska obalanser, vilket ytterst beror på en långsam ekonomisk tillväxt.

Syftet med denna bok är dubbelt. För det första att utröna huruvida Sverige verkligen har ett tillväxtproblem i meningen att vi vuxit långsammare än andra jämförbara länder. En grundlig genomgång av datamaterial och analysmetoder visar att så varit fallet. Ur detta följer bokens andra syfte som en logisk konsekvens: Vilka faktorer kan förklara den i förhållande till andra länder svaga ekonomiska utvecklingen i Sverige?

Ett flertal möjliga faktorer till eftersläpningen värderas: att Sverige i början av 1970-talet var ett av de allra rikaste länderna, arbetsutbudets utveckling, kapitalbildningens omfattning och inriktning samt marknadernas funktionssätt. Sammantaget förefaller dessa faktorer vara otillräckliga förklaringar till eftersläpningen.

För att få en mer heltäckande förståelse för Sveriges tillväxtproblem menar författaren att man måste studera incitamenten för individer att tillämpa och utveckla nya produktionsmetoder. Avgörande faktorer är här entreprenörskap och humankapitalbildning. I boken visas att betingelserna för utnyttjandet och utvecklandet av båda dessa produktionsfaktorer efterhand har blivit alltmer ogynnsamma. För att Sverige återigen skall få en tillväxt jämförbar med övriga industriländer krävs framför allt att drivkrafterna för att utveckla och utnyttja humankapitalet permanent förbättras.

En pedagogisk framställning av tillväxtproblematiken gör boken lämpad som lärobok.

Författaren, ekon. dr **Magnus Henrekson**, är verksam vid Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning, FIEF.

SNS
FÖRLAG

ISBN 91-7150-447-8

9 789171 504470